

ARVOKASTA ARKEA

Laadun tekijät Haapalan perhekodissa

LAHDEN AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö
Kevät 2009
Satu Teräväinen

Lapsi vrt. vauva, vahinko, imeväinen, sinappitehdas, musikka, pienokainen, turpakii, palosammutin, lapsukainen, pallero, räkänokka, pirpana, vesa, perillinen, nöpö, pikkupiru, napero, paitaressu, jälkeläinen, tyllerö, mini, taapero, kakara, tupukka, maitoparta, lapsonen, toukka, tyyppi, kääpiö, esikoinen, ipana, pissapöksy, kersa, kirppu, muksu, nuhanenä, sisko, skidi, mukula, peukaloinen, tupuna, kurkkupurkki, penska, veli, pentu, nulikka, piltti, pirpana, tenava, sikiö, metrinen, toukka, kloppi, nulkki, kakru, lortti, vekara, yksperkele, viikari, höpönassu, veikka, juippi, piimäsuu, rölli, penikka, juniori, beibi, keskenkasvuinen, jolppi, peikonpoikanen, karitsa, untuvikko, viruspyydys, risahousu, saatana, nöpönenä, tyttö, äpäpä, julli, murmeli, nassikka, jojonenä, rasavilli, poitsu, simasuu, veitikka, puolikas, infanti, olkitukka, vesseli, pukli, prinsessa, kakkahousu, taapero, poika, puppeliini, kuopus, iltatähti, pahnanhimmainen, rakas

Lapsuus ratkaisee.

Jean Paul Sartre

Lahden ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma

TERÄVÄINEN, SATU: Arvokasta arkea
Laadun tekijät Haapalan perhekodissa

Sosionomi AMK, opinnäytetyö, 68 sivua, 4 liitesivua

Kevät 2009

TIIVISTELMÄ

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tuottaa ensimmäinen versio Haapalan perhekodin laatukäsikirjasta ja hyödyntää jo olemassa olevaa tietoa sijaishuollon laadun rakentumisesta mietittäessä sitä, mistä laatu syntyy nimenomaan Haapalan perhekodissa. Työyhteisön jäsenet pohtivat yhdessä keskustellen perhekotinsa laadun tekijöitä ja eräksi tärkeimmiksi seikoiksi nousivat Haapalan perhekodin toimintaa ohjailevat yhteiset arvot. Perhekodin laatutyöskentelyyn haluttiin ottaa mukaan myös yhteisön lapset. Heiltä kerättyä kirjallista palautetta ja palautteen pohjalta syntynyttä keskustelua perhekodin arjesta, tarkasteltiin siitä näkökulmasta, toteutuvatko perhekodin arvot lasten kokemuksissa. Tarkastelun tuloksista oli nähtävissä se, että vaikka jokainen perhekodin työntekijä tuntee arvot omakseen, ei niiden toteuttaminen lasten hoito- ja kasvatustyössä ole aina itsestään selvää ja helppoa.

Tämä toiminnallinen opinnäytetyö koostuu kahdesta osasta. Nämä kaksi osaa ovat Haapalan perhekodin laatukäsikirja ja opinnäytetyön teoreettisen tietopohjan ja tekovaiheiden kuvauksen sisältämä raportti. Teoriaosassa käsitellään perhekotia lastensuojelun sijaishuollon toteuttajana ja laadun eri osa-alueita perhekotitoiminnassa. Lisäksi siinä kuvataan niitä tekijöitä lähdeesteiden pohjalta, jotka halutaan nostaa esiin puhuttaessa Haapalan perhekotiyhteisön arvoista. Teoriaosassa käsitellään pintapuolisesti myös sijaishuoltoa ostopalveluna ja ostopalvelujen kilpailutusjärjestelmää.

Haapalan perhekodin työyhteisön tahto kehittää ja yhtenäistää omia työtapojaan, sekä palvelua ostavien tahojen kilpailutuksissaan esittämä toive, loivat tarpeen saada perhekodille oma laatukäsikirja. Haapalan perhekodin laatukäsikirjan erääksi tärkeäksi ominaisuudeksi haluttiin, että se toisi esiin myös perhekodissa asuvien lasten ja nuorten äänet ja osallisuuden. Työyhteisön pohdinnoista ja lapsilta kerättyjen palautteiden pohjalta kasattiin aineisto, jolla laadun rakentumiseen Haapalan perhekodissa haluttiin tuoda esiin kaikkien perhekotiyhteisöön kuuluvien näkemys. Aineiston keräystavassa ja koko tämän opinnäytetyöprosessin toteuttamisessa on nähtävissä yhtäläisyyttä toimintatutkimuksen tekemiselle. Toimintatutkimusta ja sen tekotapaa esitellään tämän työn valmistumisvaiheista kertovassa raportin osassa.

Avainsanat: sijaishuolto, ammatillinen perhekoti, laatu, arvot

Lahti University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

TERÄVÄINEN, SATU: Valuable weekday
The elements of quality at Haapala foster home

Bachelor's Thesis in Social Services

68 pages, 4 appendices

Spring 2009

ABSTRACT

The purpose of this thesis was to produce the first version of Haapala foster home's quality manual. Another purpose was to put the knowledge about the construction of quality in foster care into use, considering where quality came from at Haapala foster home. The members of the work community discussed the elements of quality in their family home, and joint values that guide the daily work rose as the most important factors. The foster home's quality work wanted to include also the children of community. The written feedback that was collected from them and the discussion of the daily life at the foster home were seen in the perspective of whether the values of foster home come true in children's experience. The results of the analysis showed that although every employee saw the values as their own, it was not always obvious and easy to put them in use when working with children's care and education.

This productive thesis consists of two parts: a quality manual of Haapala foster home and a report that includes theoretical base of knowledge and description of the process. In the theoretical part the foster home is considered as producer of foster care in child's protection. The different parts of quality are also dealt with in that part. There is also a description of the elements that arise when talking about values of Haapala family home. In the theoretical part the foster care as service to be purchased and the tendering system are also being dealt with briefly.

The will to develop and unite the working methods at Haapala foster home as well as the wish that was presented from tendering created the need for a quality manual. The voice and participation of the children and young people living in foster home was regarded as one of the important features of the Haapala quality manual. From the basis of the work community's discussions and children's feedback and with the thought of everyone's voice being heard in construction of quality, a material was put together. In the way of gathering material and through out the whole process there were some similarities with productive thesis to be seen. The productive thesis is presented later in the report.

Key words: foster care, vocational foster home, quality, values

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	SIJAISHUOLTO JA SEN LAATU	4
2.1	Sijaishuollon laadusta julkaistuja tutkimuksia	4
2.2	Sijaishuolto	6
2.2.1	Ammatilliset perhekodit	7
2.2.2	Ostopalveluista ja niiden laatuvaatimuksista	9
2.3	Sosiaalialan laatuajattelu	12
3	LAADUN ELEMENTIT SIJAISHUOLLOSSA	13
3.1	Rakenne laadun tekijänä	14
3.2	Prosessien laatu	15
3.2.1	Sijoitusvaihe	16
3.2.2	Hoito ja kasvatus	17
3.2.3	Jälkihuollon vaihe	17
3.3	Tuloksen laatu	18
3.3.1	Sijaishuollon vaikuttavuudesta tehdyt tutkimukset	19
3.4	Laatukäsikirja osana laatujärjestelmää ja sen hallintaa	20
4	YHTEISÖLLISYYS JA SEN KASVATTAVA VOIMA LAADUN TEKIJÖINÄ	21
4.1	Vastavuoroinen yhteisöllisyys	22
4.2	Lapsen aito kohtaaminen	22
5	TOIMINTAYMPÄRISTÖ LAADUN OSATEKIJÄNÄ	23
5.1	Viihtyisä koti ja toimiva työpaikka	24
5.2	Palvelun ostaja toimintaympäristön määrittäjänä	25
6	AMMATILLINEN TYÖOTE LAADUN VARMISTAJANA	26
6.1	Lakien edellyttämät vaatimukset perhekodin työntekijöille	26
6.2	Sijaishuollossa työskentelevien ammatillisuus	27
6.2.1	Valmius suojella ja hoivata lasta	27
6.2.2	Valmius tukea lasta ja ottaa huomioon hänen kehitykselliset viiveensä	28
6.2.3	Valmius tukea lapsen ja hänen syntymäperheensä välisiä suhteita ja yhteistyövalmius	29

6.2.4	Valmius sitoutua lapseen ja aidon kiintymyssuhteen merkitys	31
7	LAATUAJATTELUN HERÄTTELYÄ JA POHDINTAA HAAPALAN PERHEKODISSA	32
7.1	Aineiston keruu ja sen analysointi	33
7.2	Opinnäytetyön yhtäläisyys laadulliseen tapaus- ja toimintatutkimukseen	38
8	HAAPALAN PERHEKOTI JA SEN LAATUTYÖ	41
8.1	Työyhteisön arvot laadun elementtien osana	42
8.2	Lasten näkemyksiä arjesta	45
8.3	Haapalan perhekodin arvot	49
8.4	Työn luotettavuudesta ja eettisyydestä	51
9	POHDINTAA	52
	LÄHTEET	59
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Laatu lastensuojelun sijaishuollossa ei ole yksiselitteinen asia. Ammatillisen perhekodin tuottaessa laadukasta sijaishuollon palvelua, on sen työntekijöillä oltava laaja-alainen osaaminen lastensuojelusta. Työn tärkeintä osaa, lasten hoitoa ja kasvatamista, ei tule tehdä toissijaisesti kaiken muun työn ohella. Lasten ja nuorten parissa työskennellessä on heidän osallisuutensa mahdollistaminen ensiarvoisen tärkeää.

Opinnäytetyön aiheen valintaan liittyy haluni kehittää lastensuojelutyötä työpaikallani Haapalan perhekodeissa ja parantaa omaa ammatillista osaamistani sekä tuottaa perhekodeille sen tarvitsema laatukäsikirja. Lukijan johdattelemiseksi aiheeseen teoriaosuudessa kuvataan lyhyesti laatuajattelua ja sen syntyä yleisesti sosiaalialalla, vaikka tässä opinnäytetyössä muuten käsitellään laatua sijaishuollon näkökulmasta ja siinä erityisesti ammatillista perhekotitoimintaa koskien. Teoriaosassa käsitellään myös perhekotia yhteisöllisyyden näkökulmasta ja lapsen aitoa kohtaamista ja huomioimista sijaishuollossa sekä sijaishuollossa työskentelevän ammatillisuutta ja ammatillisen perhekodin toimintaympäristöä, koska nämä teemat ovat Haapalan perhekodeissa nähty erityisen tärkeiksi. Opinnäytetyö kuvaa perhekotitoiminnan laadun osa-alueita ja yhden perhekodin laatutyöprosessin vaiheita. Opinnäytetyön raportti etenee deduktiivisesti eli esittämällä ensin yleisesti sijaishuollon laadun osa-alueita ja siirtymällä sitten kuvaamaan laadun elementtejä Haapalan perhekodeissa.

Ammatillisen perhekotitoiminnan sijoituessa laitoshuollon ja sijaisperheissä tapahtuvan perhehoidon välimaastoon, siihen sovelletaan lastensuojelulakia, perhehoitolakia, sosiaalihuoltolakia ja lakia yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta. Tämä ja toimialan nopea kasvu ovat aiheuttaneet hämmennystä lastensuojelun kentässä.

Ammatillisen perhekotitoiminnan muuttuminen luvanvaraiseksi vuonna 1997 on lisännyt osaltaan epätietoisuutta. Edellä mainituista syistä johtuen ammatilliset perhekodeit ovat ryhtyneet kehittämään omaa laadunhallintaa ja työstämään laatujärjestelmiään. (Aarnio 2008.) Tarve omien laatukäsikirjojen työstämiselle näkyy perhe-

kodeissa myös siinä, että kunnat arvostavat laatukäsikirjaa kilpailuttaessaan ostopalveluja.

Yksittäisten lastensuojeluyksiköiden laatutyöhön suuntaa antavat vuosina 2001–2004 Laituri-projektissa Lastensuojelun Keskusliiton ja joidenkin lastensuojelun toimijoiden yhteistyöllä synnyttämät valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit. Valtakunnallisilla laatukriteereillä pyritään tasoittamaan sijaishuollon epäkohtia ja edistämään lastensuojelun laadunhallintaa valtakunnallisesti. Kriteeristöllä halutaan vaikuttaa myös siihen, että sijaishuoltopalveluita tarjoavien yksiköiden laadunarviointi kohdistuu rakenteellisten seikkojen lisäksi entistä selkeämmin hoitoprosessin sisältöön. Puhuttaessa sijaishuollon laadun tekijöistä, kiinnitetään huomiota rakenteisiin, prosesseihin ja tuloksiin. Yleisesti hyväksytyä sijaishuollon laadunarviointijärjestelmää tarvitaan, jotta pystytään takaamaan riittävän hyvä hoito jokaiselle lapselle. (Lastensuojelun keskusliitto.)

Opinnäytetyön tuotoksena syntyvä Haapalan perhekodin laatukäsikirja on mm. esite uusille asukkaille ja heidän omaisilleen sekä palvelunmaksajille että toimintaa valvovalle lääninhallitukselle. Laatukäsikirja toimii myös perehdyttämisoppaana mahdollisille uusille työntekijöille. Se on elävä työväline, joka paitsi turvaa tietyn toiminnan laadun tason, myös suuntaa perhekodin toimintaa ja työtä positiiviseen kehitykseen ja muutokseen. Haapalan perhekodissa on monia hyviä ja toimivia työtapoja, jotka halutaan saada palvelun käyttäjille näkyviksi laatukäsikirjaan. Toisaalta laatukäsikirjan ja sen työstämisen avulla on hyvä lähteä edelleen kehittämään perhekotitoimintaa. Nyt syntyvä laatukäsikirja on ensimmäinen versio, jota on tarkoitus myöhemmin tarvittaessa päivittää. Laatukäsikirjan sisällön mahdollisista myöhemmistä muutoksista vastaavat perhekotityöyhteisön jäsenet yhdessä. Jokainen perhekoti kokoaa laatukäsikirjaansa haluamallaan tavalla ja valitsee asiat, joita siinä esitetään. Tässä esitetty on sidoksissa yhden perhekotityöyhteisön jäsenten kokemuksiin, katsomuksiin ja arvoihin. Haapalan perhekodin arvoihin kuuluvat mm. yhteisöllisyys, ammatillisuus sekä yksilön ja biologisten vanhempien kunnioittaminen.

Laadun kehittämisen ei ole tarkoitus olla Haapalan perhekodissa ohimenevä opinnäytetyöhön sidottu projekti vaan sen tulee olla jatkuva työskentelytapa (Laakso-

nen 2004, 256). Opinnäytetyön tavoitteena on laatukäsikirjan syntymisen lisäksi pohtia olemassa olevan teorian valossa, millaisista osatekijöistä laadukas perhekoti-toiminta koostuu. Tätä tietoa peilataan Haapalan perhekotityöyhteisön arvoihin, asettamalla arvot sijaishuollon laadun elementtien eli rakenteiden, prosessien ja tulosten, osatekijöiksi. Lasten ja nuorten näkemyksiä perhekodin arjesta ja sen mielekkyydestä tarkastellaan suhteessa perhekodin arvoihin siten, että vertailun tuloksena pyritään tarkastelemaan arvojen toteutumista.

Tätä opinnäytetyötä tehtäessä nousi yllättävän haasteelliseksi aikaansaada sellainen laatukäsikirja, joka ilmaisee aidosti lasten ja nuorten näkökulmia, kuitenkin heidän yksityisyyttään ja ajatusmaailmaansa loukkaamatta. Perhekotiyhteisön lasten ja nuorten kanssa aiheen pohtiminen oli kuitenkin antoisaa ja oletettavasti molempia osapuolia palkitsevaa.

2 SIJAISHUOLTO JA SEN LAATU

Seuraavaksi esitellään lyhyesti kaksi sijaishuollon laadusta tehtyä tutkimusta. Tämän jälkeen avataan käsitteet sijaishuolto ja ammatillinen perhekoti eräänä sijaishuollon muotona. Tässä luvussa käsitellään myös ostopalveluja ja niiden laatuvaatimuksia. Ammatillisten perhekotien maksavina asiakkaina ovat kunnat ja kuntayhtymät.

Kunnat ostavat ammatillisilta perhekodeilta lasten sijaishuoltoa ostopalveluina. Ostopalveluja eli tässä tapauksessa sijaishuoltoa kilpailuttaessaan kunnat asettavat tarvitsemilleen palveluille myös laatuun liittyviä vaatimuksia. Tämän sijaishuoltoa ja sen laatua käsittelevän luvun lopussa kuvataan vielä laatuajattelun kehitystä sosiaalialalla.

2.1 Sijaishuollon laadusta julkaistuja tutkimuksia

Heinonen on selvittänyt vuonna 2007 valmistuneessa Pro gradu tutkielmassaan, miten laatua ja arvoja määritellään lastensuojelun näkökulmasta ja millaisia ohjeistuksia laadukkaaseen lastensuojeluun on annettu. Empiirisenä tutkimuskohteena Heinosen tutkimuksessa on SOS-lapsikylätyö. Hän vertailee SOS- lapsikylätyön arvoja Shalom Schwartzin arvoteoriaan. (Heinonen 2007, 3–4.) Heinosen tutkimuksen tulokset perustuvat sekä hänen lukemaansa kirjallisuuteen, että kahden SOS-lapsikylän keskustoimiston henkilökunnan jäsenen haastatteluun (Heinonen 2007, 55).

Tämän opinnäytetyön kannalta kiinnostavimpina Heinosen tutkimuksen tuloksina voidaan pitää haastattelujen kautta saatuja tuloksia koskien arvoja SOS-lapsikylätyössä. SOS-lapsikylään tulevista lapsista lähes kaikki on Haapalan perhekodin tapaan pitkäaikaisessa sijoituksessa (Heinonen 2007, 38).

Keväällä 2008 valmistui toinen Pro gradu tutkielma, jossa Rieki kuvasi laadunhallinnan keskeisten prosessien sekä kasvatus- ja hoitotyön periaatteiden toteutumista ammatillisen perhekodin arkityössä. Riekin tutkimuksessa perhekodin kokonaislaadua selvitettiin sosiaali- ja terveydenhuollon työyksiköille tarkoitetun ITE-itsearviointimenetelmän avulla. (Rieki 2008, 4-5). Rieki vertaili kahden ITE-arvioinnin tuloksia. Vertailu osoitti perhekodin kokonaislaadun parantuneen sen kaikilla toiminta-alueilla. Tutkimuksen mukaan hoidettavien lasten lukumäärällä koettiin olevan selkeä merkitys perhekotitoiminnan laatuun sekä arvojen ja toimintaperiaatteiden toteutumiseen. Riekin tutkimuksen mukaan perhekodin profiloituminen on tärkeää lapsen edun toteutumisen kannalta. Rieki tekee tutkimuksestaan sellaisen johtopäätöksen, että itsearvioinnin tekeminen yhdistettynä toiminnan sisäiseen arviointiin lisää työntekijöiden ammatillista kasvua ja siten myös perhekotitoiminnan kehittymistä. (Rieki 2008, 25–28.) Tämän opinnäytetyön kannalta kiinnostavaa tietoa Riekin tutkimustuloksista ovat profiloitumisen tärkeys. Profiloitumisestahan on kyse myös tehtäessä laatukäsikirjaa, jossa mahdollisille asiakkaille halutaan luoda tietynlainen kuva perhekodin toiminnasta. Tämän opinnäytetyön ympärillä tehty Haapalan perhekodin laatutyö sisältää toiminnan sisäistä arviointia, jolla toivotaan olevan työntekijöiden ammattiosaamista ja toiminnan kehitystä vahvistava vaikutus.

Tuija Eronen on laatinut selvityksen Suomessa 2000-luvulla eri tieteen aloilla julkaistuista lastensuojelun tutkimuksista. Hän kuvailee raportissaan sijaishuoltoon liittyvän tutkimuksen olevan varsin pirstaleista ja siitä puuttuvan kokonaan sijaishuollon rakenteiden pohdinnan ja erilaisten laitoshoidon ja perhehoidon muotojen tutkimuksen samoin kuin sijaishuollossa olevien lasten vanhempien näkemyksen ja äänen. (Eronen 2007, 30.) Edelleen Eronen kuvaa sijaishuollossa tutkimuskiinnostuksen keskittyneen lähinnä ääri-ilmioihin esim. tutkimuskohteena ovat olleet perhehoidossa olevat erityisdiagnosoidut lapset ja päihde- tai huumehoitopaikassa olevat nuoret. Nämä lapset ovat vain murto-osa sijaishuollossa elävistä lapsista. (Eronen 2007, 29.) Eronen mukaan: ”Sijaishuollon työmenetelmät ovat olleet enemmänkin käytännöllisen kehittämisen kiinnostuksen kuin tutkimuksen kohteena.” (Eronen 2007, 30). Myös tämän opinnäytetyön ideana on yhden ammatillisen perhekodin toiminnan kehittäminen, vaikka se sisältää myös tutkimuksellisen osion.

2.2 Sijaishuolto

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai lastensuojelulain 83 §:n mukaisesti väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella (Lastensuojelulaki 10, 49 §). Lapsen sijaishuollon eri muotoja ovat muun muassa perhehoito, ammatillinen perhekoti ja laitoshuolto. Lapsen sijoittava kunta vastaa siitä, että jokaiselle lapselle valitaan hänelle paras ja hänen tarpeisiinsa parhaiten sopiva sijaishuoltopaikka. Lastensuojelulaki ei määrittele, mikä sijaishuollon muoto kulloinkin tulee kyseeseen eikä sijaishuoltopaikan muodoille ole asetettu mitään etusijajärjestystä. Sijaishuollon muodoksi tulee valita se vaihtoehto, joka on lapsen edun, yksilöllisten tarpeiden ja kehityksen kannalta paras. Vaikka sijoituspalvelujen tarjonta on lisääntynyt, se ei valitettavasti aina riitä vastaamaan yksilöllisesti lapsen tarpeita huomioiden mm. iän, lapsen ongelman ja asuinpaikan. Sijaishuollon palveluja ei aina kyetä toteuttamaan lapsen tarpeiden mukaisesti (Saastamoinen 2008, 27.)

Lapsi voidaan sijoittaa joko lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä tai huostaanoton seurauksena. Tässä työssä käsitellään nimenomaan sijaishuollossa olevia lapsia. Kun lapsi huostaan otetaan, on kolmen kriteerin täytyttävä. Nämä kriteerit ovat: 1) Lapsen kasvuolosuhteet vakavasti vaarantavat hänen kehityksensä, 2) Avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia, tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi sekä 3) Sijoitus pois omasta kodista on lapsen edun mukainen. Oman kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on lisääntynyt jatkuvasti. Näin myös sijoituspalvelujen kysyntä on kasvanut ja ajoittain on vaikeuksia löytää lapselle ylipäättään jokin hoito- ja kasvatuspaikka. Edellä mainittu on yksi syy siihen, että lapset saattavat joutua vaihtamaan sijoituspaikkaa useampaan kertaan. (Rousu & Holma 2003, 17–20.)

Useamman sijoituspaikan syynä voi olla myös lastensuojelun pyrkimys sijoituksissa väliaikaisuuteen. Lähtökohtaisesti pyritään siihen, että lapsi jossakin vaiheessa asuisi taas vanhempiensa luona. (Puonti, Saarnio & Hujala 2004, 203–204.) Huostasapidon lopettamista tulee kuitenkin harkita aina yhtä tarkkaan kuin huostaanottoakin. Lapselle kotiin paluu on taas uusi suuri muutos hänen elämässään. Mitä useampia muutoksia lapsi kokee, sitä huonommin hän yleensä pystyy niistä selviytymään. Turvallisten ja pysyvien ihmissuhteiden merkitys on huostaanotetulle lapselle erityisen suuri, sillä hänellä on usein ennen huostaanottoa taustallaan epävaakaat ihmissuhteet ja kasvuolot. (Saastamoinen 2008, 42–43.) Pysyväisluonteisia sijoituksia ei periaatteessa tunnisteta, mutta käytännössä niitä tehdään. Viime aikoina sitä on tuotu yhtenä mahdollisuutena esiin, kun lapselle halutaan taata pysyvä kasvuympäristö ja ihmissuhteet (Puonti ym. 2004, 204.)

Stakesin ylläpitämän tilaston mukaan vuonna 2007 oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna 16 059 lasta ja nuorta. Edellisestä vuodesta sijoitettujen määrä kasvoi 285:lla. Sijoitettujen kokonaismäärä on kasvanut viime vuosien aikana 2-5 prosentin vuosivauhdilla. (liite 1.). Vuonna 2007 huostaanotto koski kaikkiaan 11 105 lasta, joista noin puolet oli laitoshuollossa. Laitoshuollossa olleista 33 % oli sijoitettuna ammatillisiin perhekoteihin tai pienryhmäkoteihin tai vastaaviin. (liite 2.)(Stakes 2009.)

2.2.1 Ammatilliset perhekodit

Lastensuojelun kentälle vakiintui 1990-luvulla uusi sijaishuollon hoitomuoto, ammatillinen perhekoti. Ammatilliset perhekodit ovat sijaiskodin ja laitoksen väliin sijoittuva sijaishuoltomuoto. Ammatillisella perhekodilla tarkoitetaan yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetun lain mukaisen lääninhallituksen luvan saanutta perhekotia, jossa lasten kanssa samassa yhteisessä kodissa asuu vähintään kaksi hoidosta ja kasvatuksesta vastaavaa henkilöä, joilla on soveltuva ammattitaito tai koulutus. Laki ei määrittele selkeästi ammatillista perhekotia ja niiden muodot ovat erilaisia ja vaihtelevia. Vuonna 1992 voimaan tullut perhehoitajalaki teki myös sijaisperheistä perhekoteja. (Mikkola 1997, 11–12.)

Tälläkin hetkellä perhekoti-käsite herättää hämmennystä, etenkin suuren yleisön keskuudessa. Perhekodeiksi kutsutaan niin perinteisiä sijaisperheitä kuin yksityisiä ammatillisia perhekotejakin. Lisäksi joillakin kunnilla on omia perhekoteja, joissa vanhemmat ovat työsuhteessa kuntaan toisin kuin sijaisperhetoiminnassa. Sijaisperhetoiminta perustuu toimeksiantosopimukseen. Toimeksiantosopimuksella toimiva perhekoti saa toimintalupansa kunnalta tai sairaanhoitopiiriltä. Perhekoti nimitystä käyttävät myös jotkin koulukotien yhteyteen rakennetut sijaishuoltoyksiköt. (Mikkola 1997, 12.)

Sosiaalihuoltolain 26 §:n mukaisesti perhekodilla tarkoitetaan lääninhallituksen tai perhehoitolaissa tarkoitetun kuntayhtymän hyväksymää yksityiskotia, jossa annetaan perhehoitoa. Perhehoito on sosiaalihuoltolain 17 §:n mukainen sosiaalipalvelu, jonka järjestämisvastuussa on kunta ja sillä tarkoitetaan lain 25 §:n pykälän mukaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä kodin ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidossa lapselle pyritään antamaan turvaa ja edistämään hänen kasvuaan ja kehitystään. (Sosiaalihuoltolaki 710/17, 25§, 26§.)

Lastensuojelussa perhehoidolla tarkoitetaan lapsen hoivan, kasvatuksen ja ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä sopivassa perheessä. Tarkoituksena on, että lapsi saa mahdollisuuden perhe-elämään, mikä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja kaikenpuolista kehitystään. Perhehoitoa toteutetaan toimeksianto- tai ostopalvelusopimuksella. Ostopalvelusopimuksella toteutettavaa perhehoitoa kutsutaan ammatilliseksi perhehoidoksi ja kotia ammatilliseksi perhekodeksi. Perhehoito antaa lapselle kestävät ihmissuhteet. Olosuhteiden salliessa lapsen muuttaa takaisin biologiseen perheeseensä, perhehoidon tehtävänä on auttaa lasta palaamaan takaisin vanhempiansa luokse. Perhehoitoa voidaan lastensuojelussa käyttää sijaishuollon muotona huostaanotetulle lapselle sekä avohuollon tukitoimenpiteenä. (Perhehoito-liitto ry 2009.)

Ammatillinen perhekoti saattaa olla sellainen, jossa perhe asuu samassa taloudessa sijoitettujen lasten kanssa tai sellainen, jossa lapsia hoitaa ulkopuolinen henkilökunta. Ammatilliset perhekodit poikkeavat toisistaan myös kooltaan, tilaratkaisuiltaan

ja hoidolliselta erityisosaamiseltaan. Osa luvanvaraisista perhekodeista toimii lääninhallituksen luvan saaneina lastensuojelulaitoksina. (Saastamoinen 2008, 29.)

Mikäli ammatillisella perhekodilla on laitoslupa, on mm. henkilökunnan määrän täytettävä lastensuojelulain laitoksia koskevat määräykset ja sijaishuollossa olevaan lapseen voidaan käyttää lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Laitoslupa poistaa perhekodilta sen velvoitteen, että kodissa olisi asuttava yhdessä hoidettavien lasten kanssa. Laitosluvalla toimivassa perhekodissa voidaan myös hoitaa yhtäaikaisesti useampaa lasta kuin sosiaalihuoltolain tarkoittamassa ammatillisessa perhekodissa.

Ammatillisen perhekodin toimiessa sosiaalihuoltolain tarkoittamana perhekotina, siellä voidaan hoitaa yhtäaikaisesti enintään kuutta lasta. Enimmäismäärään laskeaan mukaan perhekodissa asuvien hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa samassa taloudessa asuvat muut alle kouluikäiset lapset. Asetetusta lasten enimmäismäärästä voidaan poiketa, jos hoidettavissa on sisaruksia. Henkilökunnan koulutuksen ja ammatillisuuden vuoksi ammatillisten perhekotien odotetaan vastaavan sellaisten lasten tarpeisiin, jotka tarvitsevat vaativampaa hoitoa ja kasvatusta kuin sijaisperheisiin usein sijoitettavat lapset. (Saastamoinen 2008, 29–30.)

Lastensuojelun kehittämissuunnitelman yhteydessä Päivi Känkkäsen ja Sari Laaksosen laatiman selvityksen mukaan vuonna 2001 sosiaali- ja terveysministeriön asettama yksityisten lastensuojelupalvelujen lupa- ja valvontakäytäntöjen ohjaustarvetta selvittävä työryhmä esitti lastensuojeluyksiköille uusia, kunkin yksikön toiminnan luonnetta nykyistä paremmin kuvaavia nimikkeitä. Perhekoti-nimike varattaisiin ammatillista perhehoitoa toteuttaville yksiköille. Perhekoti nimikettä käyttäviltä edellytettäisiin, että toimintayksiköstä vastuussa olevat aikuiset asuisivat yhdessä asiakkaidensa kanssa. (Känkkänen Laaksonen 2006, 7.)

2.2.2 Ostopalveluista ja niiden laatuvaatimuksista

Kunnallisella sektorilla käytetään termiä ostopalvelut, kun palveluja hankitaan kunnan oman organisaation ulkopuolelta. Kunnan tehtävä on huolehtia siitä, että sen asukkaat saavat tarvitsemansa sosiaalialan palvelut. Kunta voi järjestää palvelut hoitamalla toiminnan itse tai yhdessä toisten kuntien kanssa tai hankkimalla ne mm. yksityiseltä palvelun tuottajalta. Hankkiessaan palveluja yksityiseltä sektorilta on kunnan varmistuttava siitä, että palvelut vastaavat sitä tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnan toiminnalta. (Holma, Outinen, Idänpään-Heikkilä & Sainio 2001, 62–63.)

Kunnan ostaessa palveluita ulkopuoliselta palvelujen tuottajalta laki julkisista hankinnoista (1505) velvoittaa kuntaa käyttämään hyväksi olemassa olevat kilpailumahdollisuudet. Kunnan tulee ilmoittaa hankinnoistaan ja pääsääntöisesti kunnan on tehtävä hankinnoistaan tarjouskilpailu. (Antikainen 2005.) Ammatillinen perhekoti on yritysmuodossa toimiva lasten sijaishuollon palveluyritys. Yksityisten sosiaalipalveluiden valvonnasta annettu laki luokittelee ammatilliset perhekodeit toimialaltaan yksityisiin sosiaalipalveluihin kuuluviksi. (Ammatillisten perhekotien liitto ry 2009.) Oletettavasti lähestulkoon ainoa maksava asiakas ammatillisilla perhekodeilla on kunta tai kuntayhtymät ja ostot perustuvat lapsikohtaisiin ostopalvelusopimuksiin.

Sopimukset syntyvät kilpailutuksen kautta. Kilpailutus on hankintalain mukaisen tarjousmenettelyn toteuttamista. Palvelutarpeen määritettyään palvelua tarvitseva tilaaja, tässä tapauksessa kunta tai kuntayhtymä, joka tarvitsee lastensuojelullisista syistä sijaishuoltopaikkoja, järjestää avoimen tai rajoitetun tarjouskilpailun. Kilpailutukseen osallistuneista palvelun tuottajista tilaaja valitsee tarjouspyynnöissä esitetyin valintaperustein joko hinnaltaan halvimman tai kokonaisuudessaan edullisimman tarjouksen. (Antikainen 2005.)

Haapalan perhekodin toisen vastuuhenkilön Kirsti Kaijan mukaan kilpailutukset, joihin Haapalan perhekoti on osallistunut, ovat olleet avoimia tarjouskilpailuja (Kaija 2009). Avoimella tarjouskilpailulla tarkoitetaan Monosen mukaan menettelyä, joka on kaikille halukkaille avoin. Avoin hankintamenettely käynnistetään hankintailmoituksella, jossa kaikkia halukkaita pyydetään jättämään tarjous hankinnan

kohteesta tiettyyn määräaikaan mennessä. (Mononen 2007.) Kaija kertoo perhekodin sopimusten synnystä edelleen avoimen tarjouskilpailuun osallistumisen jälkeen. Avoimessa kilpailutuksessa valittujen sijaishuoltoyksiköiden kanssa ostaja tekee puitesopimuksen. Monosen mukaan tämä on hankintamenettelyn puitejärjestelmän normaali käytäntö. Puitesopimuksissa tulee määrittää tarkasti kaikki sopimusehdot. Kattavien sopimusehtojen olemassa olo aikaan saa sen, että yksittäiset hankinnat voidaan tehdä joltakin puitejärjestelyyn valitulta yritykseltä. (Mononen.) Lapsen tullessa perhekotiin, Kaija sanoo tehtävän lapsikohtainen ostopalvelusopimuksen. Ostopalvelusopimuksessa voidaan määritellä puitesopimuksessa mainitusta perushinnasta poikkeava korotettu hinta esim. jos lasta on tarve kuljettaa tiiviisti terapioidissa. (Kaija 2009.)

Lastensuojelupalvelujen puitesopimuksissa määritellään minimivaatimukset palvelulle. Lisäksi on olemassa tiettyjä laatutekijöitä, joista palvelun tilaaja antaa lisäpisteitä. Hoidon tai palvelun laatu on hyvin kokonaisvaltainen käsite ja tarkoituksenmukaisempaa kuin puhua laadusta kaikkien osapuolten kannalta olisi, että puhuttaisiin asioista nimillään. (Rousu & Holma 2004, 23.)

Suomalaista hyvinvointivaltiota rakennettaessa 1980-luvulla yhtenäisten palvelujen tuottamisen kautta pyrittiin jokaiselle kansalaiselle järjestämään samat oikeudet asuinpaikasta riippumatta. Laman iskiessä 1990-luvun alussa julkisen sektorin palvelujen tuottamisen laajuutta ja tasoa oli arvioitava uudelleen. Hyvinvointipalvelujen toteutukseen on konkreettisimmin heijastunut vuoden 1993 valtionosuusuudistus, joka lisäsi kuntien mahdollisuuksia tehdä valintoja hyvinvointipalvelujen järjestämiseksi. Kunnat eivät enää olleet velvoitettuja käyttämään valtionosuuksia itse tuottamiinsa palveluihin. Kuntien tehtäväksi jäi lakiuudistuksen myötä palvelujen saatavuuden järjestäminen, tällöin tuli mahdolliseksi käyttää yksityisiä yrityksiä palveluntuottajina. (Julkunen 2001, 116–118.)

Antikainen (2005) mainitsee erääksi kilpailuttamisen uhaksi sen, että kilpailutuksissa keskitytään liiaksi kustannuksiin, jolloin kilpailutuskriteereissä laatu jää toissijaiseksi tekijäksi. Holman ym. mukaan viime vuosina kunnat ovat alkaneet kiinnittämään yhä enemmän huomiota hankittavien palvelujen laatuun. Laatupainotteisuutta

korostetaan myös sosiaali- ja terveydenhuollon laadunhallintasuosituksessa. Kunnissa on usein laadittu ostopalveluille erityiset laatukriteerit, jotka lähetetään tarjouspyyntöjen mukana mahdollisille palveluntuottajille. Laatuvaatimukset voivat kohdistua palvelujen saatavuuteen ja toimintavarmuuteen, toimintaedellytyksiin, toiminnan perusteisiin, palveluiden tuotantoprosesseihin, toiminnan arviointiin sekä palvelujen ja toiminnan laadun varmistamiseen. Eri ostajilla voi olla hyvinkin toisistaan poikkeavat laatuvaatimukset, mikä saattaa hankaloittaa palveluntuottajan toimintaa. Palveluntuottaja voi tarjouspyynnöissä olevien laatuvaatimusten perusteella arvioida omaa kykyään tuottaa palveluja vaadittavin ominaisuuksin. (Holma ym. 2001, 63–65.)

Antikainen (2005) mainitsee toisena kilpailutuksiin liittyvänä uhkatekijänä sen, että palvelua myyvät yksiköt eivät ole kiinnittäneet riittävästi huomiota palveluidensa tuotteistamiseen. Palveluntuottajalla ei ole riittävästi kykyä selvittää ostajalle mm. sitä, mistä palveluiden kustannukset syntyvät tai miten laatu saavutetaan ja kuinka sitä ylläpidetään. Palvelun tuottaja saattaa luvata enemmän kuin pystyy todellisudessa tekemään. Antikainen kuvaa sijaishuollossa vallitsevan ”myyjän markkinoiden” todellisen tarjonnan puuttuessa, jolloin kilpailutuksista koituu pelkkiä lisäkustannuksia sijaishuololle ja ostajan on ostettava sitä, mitä vapaana on.

2.3 Sosiaalialan laatuajattelu

Suomessa laatuajattelun kehitys sosiaalialalla alkoi laatuajattelun kehittymisestä muilla yhteiskunnan aloilla, erityisesti liike-elämässä. Laatuajattelu voimistui 1990-luvun laman aikana, kun taloudelliset voimavarat vähenivät. Tällöin oli ryhdyttävä tutkimaan työn sisältöä. Näin selvitettiin mitä entistä vähemmällä taloudellisilla resursseilla voitiin saada aikaan. (Mikkola 1999, 8.)

Ensimmäinen valtakunnallinen suositus sosiaali- ja terveydenhuollon laadunhallinnan sisällöstä ja järjestämisestä annettiin vuonna 1995 ja näitä suosituksia on uudistettu ainakin vuonna 1999. Suosituksen tarkoituksena on innostaa työyhteisöjä kiinnittämään huomiota laatutyöhön, asiakas näkökulmaa korostaen (Mikkola

1999, 8). Samoihin aikoihin laatuajattelu alkoi saada sijaa myös lastensuojelussa. Suomen kuntaliitossa selvitettiin avohuollon laatupolkuja, Stakesissa kehitettiin huostaanoton laatua ja Lastensuojelun Keskusliitto kartoitti sijaishuollon laadun elementtejä. (Laaksonen 2004, 256.)

3 LAADUN ELEMENTIT SIJAISHUOLLOSSA

Se mitä pidetään hyvänä laatuna, riippuu mm. arvioitavasta toimialueesta. Voidaan kuitenkin nimetä joitakin yhteisiä tekijöitä, joita voidaan pitää laadukkaan palvelutoiminnan ominaisuuksina. Näitä piirteitä ovat asiakaslähtöisyys, kirjattu toiminta-ajatus, kuvatut prosessit, prosesseja tukevat rakenteet ja jatkuva arviointi. (Laaksonen 2004, 257.) Rousun ja Holman mukaan laadussa on kyse niistä ominaispiirteistä, jotka liittyvät palvelun kykyyn vastata sille asetettuihin vaatimuksiin, jotka voivat perustua mm. lainsäädäntöön tai asiakkaasta määrittymiin tarpeisiin (Rousu & Holma 2003, 46).

Pyrittäessä arvioimaan laatua sijaishuollossa lapsen näkökulmasta objektiivisen tiedon saaminen on vaikeaa. Lapsi ei välttämättä tahdo samaansa palvelua ja lapsen riippuvuussuhde palveluntuottajasta, vaikeuttavat luotettavan asiakaspalautteen keräämistä. Palvelun maksava taho on eri kuin palvelun käyttäjät eli sijoitetut lapset, jolloin palvelun maksajan mahdollisuudet sijaishuoltopalvelun laadun arvioimisesta ovat rajalliset. Koko sijaishuoltoyksikön tuottaman palvelun sisällä olevien toimintatapojen laatiminen yhtenäisiksi ohjeiksi ja toimintatavoiksi on mahdotonta, koska kyse on yksittäisten lasten tarpeisiin vastaamisesta. (APKL ry.)

Asiakkaalla sijaishuollosta puhuttaessa voidaan sijoitetun lapsen lisäksi tarkoittaa hänen omaisiaan sekä sijoittavan tahon edustajaa eli lastensuojelun sijoittavaa sosiaalityöntekijää että palvelun maksajaa. Sijaishuollossa maksavina tahoina ovat sijoittavat kunnat. Lastensuojelupalvelulle kohdistuu edellä mainittujen tahojen lisäksi odotuksia ja vaatimuksia myös oman alan ammattiryhmän edustajilta ja heidän näkemyksistään hyvästä palvelusta. Nämä näkemykset perustuvat sosiaalialan eettisiin arvoihin ja alan tietoperustasta nouseviin käsityksiin siitä, mikä on ”hyvää”.

Laadukkaan lastensuojelupalvelun tuottamisen kannalta on haasteellista saada osaksi jokapäiväistä toimintaa tutkittu tieto, joka koskee mm. vaikuttavia toimintatapoja ja hoitomenetelmiä, jotka ovat omien asiakkaiden kannalta tarkoituksenmukaisia. (Rousu & Holma 2004, 11–13.) Sijaishuollossa laadunhallinnan menetelmät on Mikkolan mukaan usein ryhmitelty rakenteiden, prosessien ja tulosten laadunhallintaan (Mikkola 1997, 8–9).

3.1 Rakenne laadun tekijänä

Rakenteisiin kohdistuvana laadunhallinnan painopiste on palvelurakenteiden ja toimintapuitteiden kehittämisessä. Rakenteellisilla tekijöillä tarkoitetaan mm. yksikön sijaintia, tiloja, henkilökunnan määrää, koulutusta ja työnohjausta sekä työmenetelmiä, harrastustoiminnan puitteita, asiakaspalautejärjestelmää ja dokumentointikäytänteitä. Hoitoyksikön rakenteita tulee tarkastella siitä käsin, kuinka ne tukevat hoidettavien lasten tarpeisiin vastaamista. Tarkasteltaessa rakenteen laatua perhekodeissa oleellinen osa on perhekodin hoitajat. Mainitessaan perhekodit Mikkola tarkoittaa niillä ammatillisten perhekotien lisäksi toimeksiantosuhteeseen perustuvia sijaiskoteja ja koulukotien yhteydessä toimivia perhekoteja. (Mikkola, 1997, 8–9 ja 1999, 30–37.)

Rakenteen laatua ammatillisissa perhekodeissa pohdittaessa on hyvä huomioida, että ammatillisten perhekotien lupaviranomaistaho lääninhallitus edellyttää toimilupia haettaessa ja myönnettäessä perhekodin olosuhteiden sopivuutta siellä annettavalle kasvatukselle, hoidolle ja huolenpidolle sekä henkilökunnan riittävää koulutustasoa (Lastensuojelun käsikirja). Tällöin saatuaan läänintarkastajan luvan toimia ammatillisena perhekotina, on lastensuojelua harjoittavan yksikön täytettävä tiettyjä laatuvaatimuksia.

Jonkin sijaishuoltoyksikön rakenteelliset tekijät voivat olla tarkoituksenmukaisia joidenkin lasten hoitoon, mutta epäsoyvät toisille. Sijaishuolto paikka voi esim. syrjäisen sijaintinsa suhteen olla eduksi tai haitaksi lapselle. Kotoa ja kaveripiiristä kaukana oleva hoitopaikka voi edesauttaa vahingollisen käyttäytymisen katkaise-

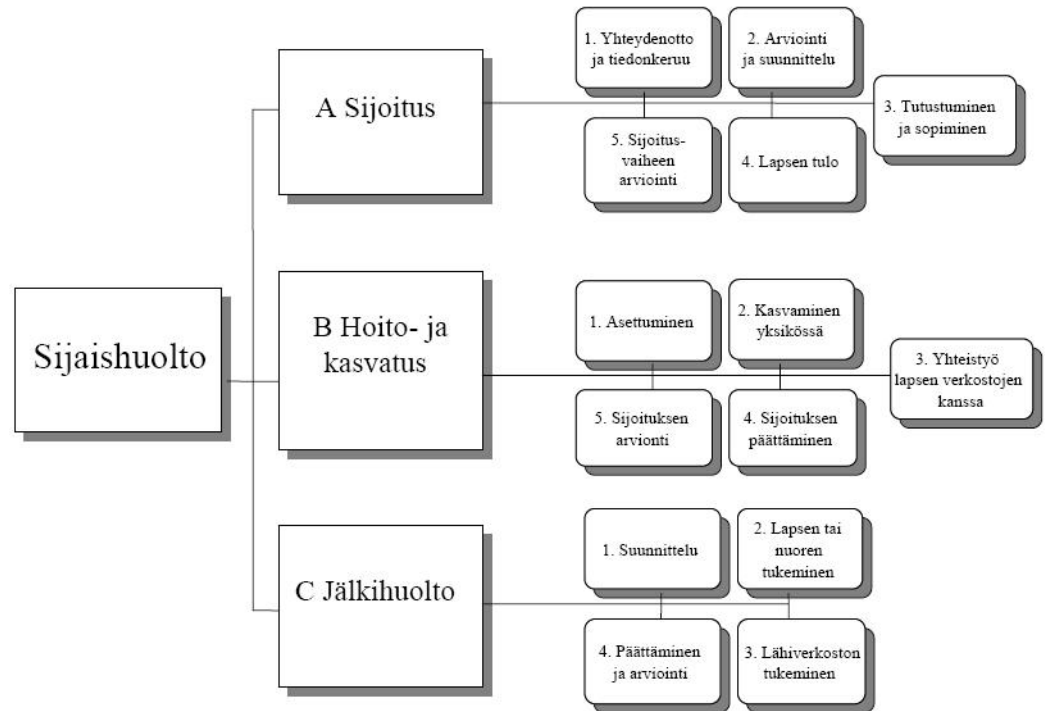
mista. Sijaishuoltopaikan rakenteellisia seikkoja tulee erikseen arvioida kunkin lapsen kohdalla. (Mikkola 1999, 31–32.)

3.2 Prosessien laatu

Sijaishuollolle on ominaista se, että se mahdollistaa lapsen arkielämän ja siihen liittyvän huolenpidon, hoidon ja kasvatuksen (Puonti ym. 2004, 206). Perustehtävän eli lasten kasvatus- ja hoitotyön tekeminen laadukkaasti edellyttää työyhteisön yhteisten arvojen pohdintaa ja se on avain kaikelle laatutyöskentelylle. Perustehtävän arvioinnin tulee aina lähteä sijoitettujen lasten tarpeista. (Mikkola 1999, 39–47.)

Laituri-projektissa syntyneet sijaishuollon valtakunnalliset laatukriteerit painottavat sijaishuollon laatua arvioitaessa tärkeimmäksi osa-alueeksi juuri hoitoprosessin sisällön (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 1). Timo Tuurulan mukaan prosessi on laadukasta kun toiminta on suunnitelmallista, sujuvaa, virheettömyyteen pyrkivää ja tuloksellista (Rousu & Holma 2004, 19). Toiminnan suunnitelmallisuuden tukena sijaishuollossa on lain määräämä asiakassuunnitelma, johon kirjataan mm. sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet. Asiakassuunnitelmaa voidaan tarvittaessa täydentää erillisillä hoito- ja kasvatussuunnitelmilla. (Lastensuojelulaki 6, 30§.)

Lapsen sijaishuollon prosessi voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen, jotka ovat sijoitus, hoito ja kasvatusta sekä jälkihuolto. Näitä kolmea eri vaihetta ja niiden sisältämiä toimintoja kuvaamaan valtakunnallisten sijaishuollon laatukriteereiden tekijät ovat laatineet hyvin kuvaavan kaavion. (kuvio 1.) (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 2–3.)

KUVIO 1. Sijaishuolto ja sen toiminnot ja tavoitteet

3.2.1 Sijoitusvaihe

Sijoituksen alkuvaiheessa on sijaishuoltopaikassa tärkeää kerätä riittävästi tietoa lapsen tarpeista ja tilanteesta. Sijoittavan tahon on saatava myös tietoa sijaishuoltopaikasta ja tämä tieto on jaettava myös sijoitettavan lapsen ja hänen omaistensa kanssa. Tämän keskinäisen tiedon jaon turvin varmistetaan, että lapsi ja hänelle sopiva sijaishuoltopaikka kohtaavat.

Sopivan paikan löydyttyä sijaishuoltopaikkaan tehtävillä tutustumiskäynneillä varmistetaan vielä paikan sopivuus lapselle. Tutustumiskäynnin jälkeen sijoittava sosiaalityöntekijä, lapsi ja hänen vanhempansa tekevät päätöksen sijoituspaikan valinnasta. Tämän jälkeen laaditaan asianomaisten kesken huoltosuunnitelma ja tehdään kirjallinen sopimus. Lapsen saapuessa on tärkeää, että lapsi tuntee olonsa turvallisiksi ja itsensä tervetulleeksi sijoituspaikkaan. Sijoituksen tavoitteiden saavuttamista ja sijoituksen tarkoituksenmukaisuutta seurataan keräämällä säännöllisesti palau-

tetta niin lapselta itseltään kuin hänen omaisiltaan ja sijoittavalta taholta. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 5–8.)

3.2.2 Hoito ja kasvatusta

Hoitoon ja kasvatukseen liittyvät laatukriteerit edellyttävät, että hoito ja kasvatusta ovat lapsen edun mukaisia ja häntä tuetaan tärkeissä ihmissuhteissaan. Lapsen onnistunut asettuminen sijaishuoltoon luo pohjan turvallisuudelle ja luottamuksellisen vuorovaikutuksen syntymiselle. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 8.) Hyvän sijaishuoltoyksikössä annettavan hoidon periaatteita ovat Mikkolan mukaan hyvän perushoidon ja läheisten ihmissuhteiden mahdollistamisen lisäksi mm. lapsen terveyden edistäminen, koulun ja opiskelun tukeminen, turvallisuuden tunteen tarjoaminen sekä lapsen mukaan ottaminen häntä itseään koskeviin päätösten tekoihin (Mikkola 1999, 40–41).

Mikäli lapsen huoltosuunnitelman tarkastamisen yhteydessä tilannearviossa päädytään sijoituksen päättämiseen, tulee lapselle turvata suunnitelmallinen siirtyminen seuraavaan elämänvaiheeseen. Palautteen kerääminen ja sijoituksen arviointi on tärkeää, jotta toiminnan kehittämistarpeet huomataan. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 8–11.) Lastensuojelulain 47 §:n mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tarkistettava lapsen huostassapidon jatkamisen edellytykset ja kotiutumismahdollisuus aina asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä (Lastensuojelulaki 417/47).

3.2.3 Jälkihuollon vaihe

Jälkihuoltosuunnitelma, jossa sovitaan eri osapuolten tehtävien jaosta, tehdään hyvissä ajoin ennen sijoituksen päättymistä. Lasta tai nuorta ja hänen läheisiään tuetaan, jotta he voivat sitoutua suunnitelmaan jälkihuollon aikana ja sen loputtua. Lapsen siirryttyä suunnitelmallisesti seuraavaan elämän vaiheeseen kerätään tieto jälkihuollon onnistumisesta kyseisen lapsen kohdalla. (Valtakunnalliset sijaishuollon

laatukriteerit 2004, 12–13.) Sijoitettuna olleen lapsen oikeudesta jälkihuoltoon kerrotaan lastensuojelulain 75 §:ssä.

Joskus päädytään siihen, että lapsi vaihtaa sijoituspaikkaa. Tällöin on syytä kiinnittää erityistä huomiota kaikkien osapuolten mahdollisten pettymysten purkamiseen. Sijaishuoltopaikan oman toiminnan arvioimisen tärkeys ja palautteista saadun tiedon hyödyntäminen korostuu päädyttäessä sijaishuoltopaikan vaihtamiseen. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 13.)

3.3 Tuloksen laatu

Sijaishuollossa tuloksen laadun arviointi tarkoittaa sen arvioimista, miten hoidolle asetetut tavoitteet ovat toteutuneet ja miten hyvin sijoitetun lapsen tarpeisiin on pystytty vastaamaan. Hoidon tulosten arvioinnin välineitä ovat mm. erilaiset lomakkeet ja huoltosuunnitelmat (Mikkola 1999, 48–53.) Sijaishuollossa annettavan hoidon laadun arviointi on haasteellista, koska työn vaikuttavuus nähdään osittain vasta lapsen aikuistuttua (Mikkola 1997, 15).

Toiminnan jatkuvan arvioinnin ja kehittämisen tulee olla suunnitelmallista ja järjestelmällistä ja sen tulee pohjautua asiakkailta ja muilta yhteistyökumppaneilta hankittuun ja saatuun palautteeseen, työn itsearviointiin sekä tulosten seurantaan. Keskeisenä seurannan kohteena tulee olla lapsen saama hoito ja kasvatus sekä niiden vaikutus hänen kasvulleen ja kehitykselleen. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 4.)

Laatua mitattaessa sijaishuollossa on siis lähtökohtana oltava sen, kuinka kunkin lapsen yksilöllisiin tarpeisiin on pystytty vastaamaan. Määrää mittaavien mittareiden laatimista on pidetty helpompana kuin laadullisten mittareiden tekemistä, mutta määrällä voidaan mitata laatua myös sijaishuollossa. Voidaan mm. laskea lasten tai heidän hoidostaan vastaavien henkilöiden lukumäärää, henkilökunnan työnohjauksen tai koulutusten määrärahoja, lapsen ja omahoitajan yhdessäolon määrää päivit-

täin tai lapsen harrastuksiin ja vaatteisiin käytettäviä määrärahoja. (Mikkola 1997, 19–22.)

Laadun arvioinnin erilaisia muotoja sijaishuollossa ovat mm. palvelun asiakasarviointi, yhteistyöasiakkaiden arviointi, itsearviointi ja vertaisarviointi. Työyhteisö arvioidessa omaa toimintaansa on aina palattava työtä ohjaileviin arvoihin. Arvojen tulee olla samansuuntaisia, yhteisiä, jotta voidaan tehdä laadukasta työtä. Vertaisarviointi merkitsee sitä, että vastaavantyyppiset sijaishuoltoapaikat käyttävät oman toimintansa arvioinnissa toisiaan ja oppivat toistensa työtavoista tehden tutustumis-, opinto- tai vertailukäyntejä toistensa luona. (Mikkola 1997, 19–22.) Tällaiseen vertaisarviointiin perustuu ammatillisten perhekotien laatupiiritoiminta. Asiakasarviointi toteutetaan usein asiakastytyväisyyskyselyillä, joilla kartoitetaan asiakkaiden mielipiteitä. Mitattaessa sijoitetun lapsen tyytyväisyyttä arviointi on tehtävä erityisellä herkkyydellä, koska lapsi joutuu arvioimaan asioita, joista hän on riippuvainen mm. hoitajiin ja elinolojaan. (Mikkola 1997, 19–22.)

3.3.1 Sijaishuollon vaikuttavuudesta tehdyt tutkimukset

Sijaishuollon vaikuttavuudesta on olemassa melko vähän tutkimuksia. Kuopion yliopiston professori Pirjo Pölkki nimeää sijaishuollon vaikuttavuuden kannalta viisi relevanttia tutkimusta. Tutkimustietoa on kerätty sijoitetulta, lastenkodeissa työskenteleviltä ja sosiaalityöntekijöiltä. Yhtä tutkimusta lukuun ottamatta tutkimuksen kohteena ovat olleet sijoitettujen lasten hyvinvointi sijoituksessa ja sen jälkeen. Pölkki toteaa lastensuojelun vaikuttavuuden relevantin tutkimuksen olevan niukkaa ja heterogeenistä. Tutkimusaineistojen koot ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta pieniä ja harvoin on käytettävissä vertailuryhmiä. (Pölkki 2008, 10.)

Eräänlaisena sijaishuollon hoidon vaikuttavuusmittarina on käytetty pysyvyyttä, jolla voidaan mahdollisesti katsoa olevan yhteyttä lapsen hyvinvointiin. Pölkki katsoo, että olisi tarpeen kerätä monipuolisempaa tietoa sijaishuollossa olevien lasten kasvuoloista ja hyvinvoinnista. Esimerkkeinä edellä mainituista hän antaa mm. van-

hemmuus, huolenpito, virikkeet, arjen sujuvuus, kiinnittyminen ja ihmissuhteet (Pölkki 2008, 10.)

3.4 Laatukäsikirja osana laatujärjestelmää ja sen hallintaa

Mikäli laadunhallinta on pätevää oma työ, toiminta, asiakkaat ja työprosessit tunnetaan ja hallitaan. Toiminnan läpinäkyväksi tekeminen on yksi laatu keskustelun tarkoituksista. Laatukäsikirjassa kuvatut toimintaperiaatteet, tavoitteet ja toiminta mahdollistavat kokonaisuuden arvioinnin. Laatukäsikirjan tarkoituksena on, että sen avulla hahmotetaan sijaishuoltoyksikön toiminta niin yksikölle tai ammattihenkilölle itselleen kuin ulkopuolisellekin mm. asiakkaille, tilaajille, maksajille ja muille sidosryhmille. Laatukäsikirjassa esitetty yksikön ja sen toiminnan kuvaus kertoo aina tämänhetkisen tilanteen ja sitä muutetaan, kun järjestelmä kehittyy ja toiminta muuttuu. Laatukäsikirjan muodolle ei ole olemassa määräyksiä. (Holma, Outinen & Haverinen 1997, 59–62.)

Pienessä organisaatiossa tai yksin toimivalla tuottajalla laatu saadaan hallintaan yksinkertaisemmin menettelytavoin ja ohjeistuksin kuin isossa. Iso, moniosastoinen organisaatio tarvitsee enemmän toimintaohjeita, prosessikuvauksia ja laadunhallinnan menetelmiä, jotta päästään haluttuihin tuloksiin. Hyvä laatu järjestelmä lähtee dokumentoiduista prosesseista, jotka määrittellään asiakkaan tarpeiden tyydyttämisen kannalta. Tukena toiminta- ja laatu järjestelmän kokonaisvaltaisessa kehittämisessä voidaan apuna käyttää erilaisia olemassa olevia valmiita menetelmiä ja tekniikoita. (Outinen & Lindqvist 1999, 28–29.) Tällaisia toiminta- ja laatu järjestelmiä ovat mm. ISO 9000- standardit, Suomen Laatu palkinnon kriteeristö, työyksikön itsearviointiin tarkoitettu ITE – menetelmä ja PIENET – laatu järjestelmä malli. Yleisin käytetty laadunhallinnan malli erään selvityksen mukaan sosiaalihuollossa on itsearviointimenetelmä ITE. (Outinen, Mäki, Siikander & Liukko 2001, 42.)

Seuraavaksi tässä opinnäytetyön raportissa siirrytään esittelemään joitakin sijaishuoltopalvelun tuottamisessa huomioitavia seikkoja. Seuraavaksi esitetyt osa-alueet yhteisöllisyys, toimintaympäristö ja ammatillinen työote ovat Haapalan per-

hekotityöyhteisön jäsenten nimeämiä työtä ohjailevia arvoja. Yhteisön yhteisiä arvoja esitellään tässä raportissa, koska niiden pohtimisen katsotaan olevan laatutyön perustana.

4 YHTEISÖLLISYYS JA SEN KASVATTAVA VOIMA LAADUN TEKIJÖINÄ

Kasvattavan yhteisön tarkoituksena on kehittää vuorovaikutusta ja yhteisöllisyyttä siten, että yhteisön toiminnasta tulee sekä yhteisön että sen yksilöiden jatkuva kehitys- ja kasvuprosessi (Kaipio 1999, 30). Yhteisökasvatuksessa yhteisöä käytetään tietoisesti kasvatuksellisten tavoitteiden saavuttamiseen, mm. toisten hyväksymisen oppimiseen, sosiaalisten vuorovaikutustaitojen kehittämiseen, arkiaskareista suoriutumiseen, itsetunnon kehittymiseen ja vastuunkannon kehittymiseen itsestä ja muista. Yhteisössä varttuvat lapset ja nuoret saavat toisistaan vertaistukea ja he jakavat keskenään ajatuksiaan, tunteitaan ja kokemuksiaan. Kasvatuksellisessa lapsiyhteisössä toiminta tapahtuu aikuisten ohjauksessa ja toiminnan perusta on yhteinen suunnittelu ja päätöstenteko. Jokaisella yhteisön jäsenellä on velvollisuuksia ja tehtäviä hoidettavanaan yksilölliset tekijät kuten ikä huomioiden. (Kaipio 1995, 71–73.)

Kasvatettavan joutuessa yhteisössä useamman kuin yhden kasvattajan ohjaamaksi, eivät hyvätään kasvattajat yksilöinä saavuta kasvatuksen onnistumisen perusedellytyksiä, johdonmukaisuutta, määrätietoisuutta, varmuutta ja luottamusta. Kasvattajien tulee sitoutua johdonmukaisiin linjoihin ja toimintatapoihin. Yhteisiä kasvatulinjoja ja tapoja toteuttaakseen kasvattajayhteisön on yhdessä pohdittava arvopohjaansa, toiminnan tavoitteita ja muutostarpeita. (Kaipio 1999, 201.)

Sovellettaessa yhteisökasvatusta lapsiin on huomioitava lasten ikä- ja kehitystaso. Ikä ja kehitystaso ohjailevat heidän suhtautumistaan käyttäytymissääntöihin, toisiin lapsiin ja aikuisiin. Alle kouluikäisetkin lapset voidaan ottaa mukaan toiminnan suunnitteluun, ongelmien käsittelyyn ja yhteisistä säännöistä päättämiseen. Mukana oleminen ja toimiminen kasvattavat heitä suuntautumaan tulevaisuuteen, ymmärtä-

mään sääntöjen merkitystään ja tarpeellisuutta sekä ottamaan huomioon toiset ihmiset ja heidän mielipiteensä. (Kaipio 1995, 72.)

Keskustelemalla lasten kanssa ja sopimalla yhdessä yhteisön säännöistä ja niiden tarpeellisuudesta sekä valvomalla sääntöjen noudattamista ja pohtimalla mahdollisten sääntöjen rikkomisten seurauksia lapsen omaksuvat oikean ja väärän merkitystä sekä tasa-arvoisuutta ja toisten kunnioittamista. Lapset oppivat ottamaan vastuuta toiminnastaan. (Kaipio & Murto 1998, 55–58.)

4.1 Vastavuoroinen yhteisöllisyys

Liisa Karlsson on tutkinut lasten aktiivisen osallistumisen mahdollisuuksia päiväkodeissa ja kouluissa. Lasten osallistumisen menetelmänä käytettiin sadutusta. Karlsson käyttää pohjaten oman tutkimuksensa lähteisiin määritelmää vastavuoroinen yhteisöllisyys. Vastavuoroisen yhteisöllisen toimintaympäristön luominen antoi lapsille aktiivisen vaikuttajan roolin ja työntekijät kokivat työnsä aikaisempaa mielekkäämmäksi ja helpommaksi. Karlssonin tutkimus on yleistettävissä helposti lasten muihin toimintaympäristöihin päiväkodin ja koulun lisäksi. (Karlsson 2000, 10.)

Yhteisön toimijoiden luodessa yhdessä toimintakulttuuriaan vuorovaikutuksessa, jokainen tilanne yhteisössä muodostuu ainutkertaiseksi ja monimuotoiseksi. (Karlsson 2000, 10, 57–59). Tässä opinnäytetyössä yhteisöllisyys ammatillisessa perhe-kodissa ymmärretään Karlssonin kuvaaman vastavuoroisen yhteisöllisyyden tavoin.

4.2 Lapsen aito kohtaaminen

Yksilön identiteetin kehittymisen kannalta on tärkeää, että hän saa olla osallisena yhteisöissään. Osallisuuden oikeus on yksi Lapsen oikeuksien sopimuksen määrittämistä perusoikeuksista. Julkisen vallan käyttäjiä veloitetaan takaamaan lapsille mahdollisuus osallistua ja ilmaista mielipidettään kaikissa heitä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon iän ja kehitystason mukaisesti. Suomen

perustuslaki antaa saman velvoitteen lapsen huomioimisesta ja uuden lastensuojelulain mukaan lapsen tulee saada osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn. Sopimuksista ja laista huolimatta aikuiset määrittävät usein lapsen tarpeet. (Oranen 2008, 7–9.)

Osallisuus on yhteisöön liittymistä, kuulumista ja siihen vaikuttamista. Sen rakentuminen on vastavuoroista toimintaa, joka edellyttää yhteisöltä jäsentensä huomioon ottamista ja jäseniltä aktiivisuutta. Osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista asioista ja mahdollisuuksista vaikuttaa niihin ilmaisemalla oman mielipiteensä niistä. Osallisuuden toteutuminen edellyttää vaivannäköä ja resursseja kaikilta yhteisöön kuuluvilta. (Oranen 2008, 9–16.)

Pyrittäessä aidosti kohtaamaan ja kuulemaan lapsi nimenomaan lastensuojelussa on syytä muistaa lasten oikeus suojeluun ja heidän riippuvuutensa aikuisista. Sijais-
huollossa elävät lapset ovat usein joutuneet tilanteisiin, joissa heidän oikeutensa turvalliseen kasvuun ja kehitykseen, leikkiin, lepoon, koulunkäyntiin ja jopa ruumiilliseen koskemattomuuteen ovat olleet uhattuina. Liiallisella lasten selviytymiskykyjen korostamisella voi olla se vaara, että unohdetaan, että lapsi voi myös särkyä. (Hurtig 2003, 36.)

Hannele Forsberg on tutkinut lapsen näkökulman tavoittamista turvakodeissa. Hän muistuttaa siitä, että vaikka lapsi suostuisi puhumaan, ei se silti välttämättä takaa suoraa pääsyä lapsen kokemusmaailmaan. Leikin tai muun toiminnan vapauttamakaan lapsi ei tarjoa puhdasta kokemustaan aikuisen ymmärrettäväksi ja nähtäväksi. Lasta havainnoidessaan aikuinen luo aina uutta tulkintaa tietojensa, asenteidensa ja kokemustensa kautta. Forsberg jatkaa vielä Allerdin (1998) sanoin, että on kuitenkin jatkettava yritystä kuulla ja puolustaa lasta, koska on mahdollista, että lapsi hyötyy siitä. (Forsberg 2000, 77–78.)

Lastensuojelulain 58 §:ssä lapsen kasvuoloista annetaan niukat ohjeistukset. Pykälässä viitataan lakiin lapsen huollosta ja tappamisoikeudesta ja tämän lain 1 §:n pykälään. (Lastensuojelulaki 417/58.) Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sanoo, että lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1). Laki yksityisten sosiaalipalveluiden valvonnasta määrittelee 3 §:ssä ammatillisen perhekodin toimintaedellytykseksi, että toimintayksikön on oltava terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan siellä tehtävälle lasten kasvatus- ja hoitotyölle sopiva. (APKL – laatua lastensuojeluun, 2009).

On ilmeistä, että pelkän perhekotitoimintaa ohjailevan lain antamien määräysten mukaisesti perhekodin toimintaympäristön ja sen ominaisuuksien tarkasteleminen jää epätarkaksi ja yleiseksi. Lastensuojelun käsikirjan mukaan ammatillisella perhekodilla tulee olla asianmukaiset ja riittävät tilat, jotka mahdollistavat lapselle oikeuden kodinomaisuuteen ja yksityisyyteen. Perhekodin tilojen on mahdollistettava lapsen terve ja turvallinen kasvu. Perhekodin tilat tulee tarkastuttaa terveystoimistoilla ja pelastustoimella ja niistä on oltava edellä mainittujen tahojen hyväksyvä lausunto. Pelastusviranomaisten vaatimukset koskevat tilojen rakenteita, asukkaiden määrää ja käyttötarkoitusta. (Sosiaaliportti 2009.)

5.1 Viihtyisä koti ja toimiva työpaikka

Mielekkään ja virikkeellisen perhekotitoiminnan mahdollistamiseksi on kiinteistöissä hyvä olla tilaa erilaisille harrastuksille. Asiakirjoja varten on oltava lukittavat säilytyspaikat. Asiakassuunnitelma ja muille vastaavanlaisille palavereille on löydettävä rauhallinen ja tarkoituksenmukainen tila. Lapsen henkilökohtaisen huoneen tulee kooltansa olla vähintään 12 neliötä ja sellainen, johon lapsen henkilökohtaiset tavarat sopivat. (Sosiaaliportti 2009.)

Lastensuojelun käsikirjassa mainitaan sijoittavan tahon velvollisuuksista, että sen pitää ennen toimintaluvan saamista ja ennen lapsen sijoittamista perhekotiin huomioida kunnan omat resurssit järjestää riittävät koulu-, terveydenhuollon- ja sosiaalihuollon palvelut sijoituspaikkakunnassa. Kunnan harrastusmahdollisuuksien ja kulkuyhteyksien on oltava myös kunnossa perhekodin sijaintipaikkakunnalle. (Sosiaaliportti 2009.)

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 2000 SOSPA-työryhmän selvittämään yksityisten sosiaalipalvelujen lupa- ja valvontakäytäntöjä. Työryhmän esityksen mukaan kahden toisilleen vieraan henkilön sijoittaminen samaan huoneeseen ei ole perusteltua. Pitkäaikaiseen asumistarkoitukseen olevien tilojen erääksi vaatimukseksi asetettiin kodinomaisuus. Kodinomaisuuden tulee ulottua lasten ja nuorten henkilökohtaisten tilojen lisäksi myös yhteisessä käytössä oleviin tiloihin (Saastamoinen 2008, 87–89).

5.2 Palvelun ostaja toimintaympäristön määrittäjänä

Jokainen sijaishuoltopalveluja tarvitseva taho määrittelee ostopalveluiden kilpailutusten tarjouspyynnöissä omat kriteerinsä koskien esim. toimintatiloja ja ympäristöä. Lahden seudun hankintatoimen vuonna 2006 lasten ja nuorten ympärivuorokautisen ammatillisen perhekoti- ja laitoshoitopalveluiden tarjouspyynnön liitteenä tullessa perustietolomakkeessa tiloihin, ympäristöön ja asumiseen liittyviä seikkoja on kysytty mm. seuraavanlaisesti. Lomakkeessa kysytään mm. ”Onko kodin sijainti sellainen, että lapset ja nuoret pääsevät kulkemaan kouluun, harrastuksiin ja erilaisiin palveluihin esim. kirjastoon, kauppoihin ja terveystiloihin kodista sujuvasti”.

Kysymyksiä on myös kodin tilojen kunnosta, perhekotivanhempien makuuhuoneen sijainnista lasten huoneiden sijaintiin nähden. Edelleen tietoja pyydetään antamaan mm. kodin rakennusvuodesta, koosta ja siitä, ovatko lasten huoneet yhden hengen huoneita. Kysymyksiä on myös pesutilojen lukumäärästä ja vapaa-ajan tilojen ne-

liömääristä sekä kaikkia tiloja koskevista mahdollisesti tehdyistä peruskorjauksista ja laajennuksista. (Lahden kaupunkiseudun hankintatoimi 2006, 4–5.)

6 AMMATILLINEN TYÖOTE LAADUN VARMISTAJANA

Ammatillisen perhekodin työntekijöiden koulutuksellisia ja työkokemukseen liittyviä vaatimuksia on säädelty mm. lastensuojelulaissa ja sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa laissa. Sijoitettujen lasten parissa työskenteleminen edellyttää koulutuksen ja kokemuksen lisäksi erityisosaamista työntekijöiltä. Monet sijaishuollossa työskentelevän ominaisuudet ovat samoja, joita tarvitaan missä tahansa sosiaalialan auttamistyössä.

6.1 Lakien edellyttämät vaatimukset perhekodin työntekijöille

Henkilöiltä, jotka toimivat ammatillisen perhekodin vanhempina edellytetään koulutusta ja kokemusta lastensuojelulain mukaiseen lasten ja nuorten hoito- ja kasvatustyöhön. Perhekotiyrittäjän, joka useimmiten toimii myös perhekodin vanhempina, täytyy hallita myös yrittäjyyteen tarvittavaa osaamista. Perhekotiyrittäjän palkatessa perhekotiin lisätyövoimaa, on hänen hallittava myös työnantajavelvoitteiden hoitaminen. (Sosiaaliportti 2009.)

Ammatillinen perhekoti on yksityinen sosiaalipalveluja tuottava sijaishuoltoyksikkö. Tämänkaltaisen palveluntuottaminen edellyttää yksikön vastuuhenkilön nimeämistä. Vastuuhenkilöllä tulee olla sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain mukainen kelpoisuus. Kelpoisuuden täyttäviä koulutuksia ovat mm. sosiaalikasvattaja, sosiaaliohjaaja ja ammattikorkeakoulutasoinen sosionomi. Työkokemusta lastensuojelusta on ammatillisen perhekodin vastuuhenkilöllä oltava vähintään kolme vuotta. (Sosiaaliportti 2009.)

Toisella perhekotivanhemmalla tulee olla vähintään perhehoitolain mukainen kelpoisuus. Tämän lain 1 §:n mukaan perhehoitajaksi voidaan hyväksyä henkilö, joka

koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella on tehtävään soveltuva (Perhehoitajalaki 312/1). Ammatillisen perhekodin lapsi lukumäärän ylittäessä neljän, on hoitotyössä oltava kolmannen henkilön. Hänen kelpoisuusvaatimuksenaan on vähintään lähihoitajan ammattitutkinto. (Sosiaaliportti 2009.) Ammatillisten perhekotien työntekijöiltä vaaditaan kaikilta rikosrekisteriotteen toimittamista valvovalle lääninhallitukselle. Rikosrekisteriotteessa ei saa olla merkintöjä koskien alaikäisen henkilön koskemattomuutta (Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä 504/ 4–5.)

6.2 Sijaishuollossa työskentelevien ammatillisuus

Lakien ja säädösten asettamien vaatimusten lisäksi sijaishuollossa työskentelevän on omattava monenlaisia taitoja. Ammatillisen perhekodin työntekijöiltä ja etenkin kodin vanhemmilta on löydyttävä samoja ominaisuuksia kuin sijaisvanhemmaksi haluavalta. Perhekotivanhemmat ovat perhekotiin sijoitettujen lasten sijaisvanhempia. Sijais- ja adoptiovanhempien valmennusohjelma PRIDE:ssa vanhemmiksi haluavilta edellytettäviä taitoja ja tietoja eli valmiuksia ovat:

- valmius suojella ja hoivata lasta
- valmius tukea lapsen kehitystä ja ottaa huomioon hänen kehitykselliset viiveensä
- valmius tukea lapsen suhteita syntymävanhempiinsa ja turvata muiden lapsen läheisten ihmissuhteiden jatkuminen
- valmius sitoutua lapseen ja toimia hänelle luotettavana aikuisena tarvittaessa koko elämän ajan
- valmius tehdä yhteistyötä lapsen asioissa.

6.2.1 Valmius suojella ja hoivata lasta

Valmiudella suojella ja hoivata lasta tarkoitetaan sijaisvanhempien ja tässä raportissa perhekotivanhempien kykyä antaa lapselle turvallinen koti, joka edesauttaa lasta pysymään poissa vaikeuksista. Lapselle on tärkeää, että hänelle ollaan ystävällisiä ja

hänelle osoitetaan huolenpitoa. Suojelemattoman lapsen, josta ei ole huolehdittu voi olla vaikea vastaanottaa hoivaa ja perhekotivanhemmilla täytyy löytyä tietoa ja ymmärrystä lapsen käyttäytymisestä ja reaktioista. (Helsingin kaupunki Sosiaalivirasto 2007, 3–4.) Tällä suojelun ja hoivan valmiudella voi nähdä tarkoitettavan samaa kuin Antti Särkelän kirjassaan mainitsemaasta hyvän auttajajan ominaisuudesta kyvystä empatiaan (Särkelä 2001, 41–42)

6.2.2 Valmius tukea lasta ja ottaa huomioon hänen kehitykselliset viiveensä

Valmiudella tukea lapsen kehitystä ja ottaa huomioon hänen kehitykselliset viiveensä viitataan monien sijaishuollossa olevan lapsen kehityksellisiin pulmiin. Näillä lapsilla on ollut riittämätön tuki, jotta heidän kasvunsa olisi tapahtunut luonnollisen ennakoitavissa olevan kehitysprosessin mukaisesti. Perhekodissa työskentelevän on ymmärrettävä lapsen mahdollisia kehityksellisiä viiveitä ja kykyä tarjota oikeanlaisia virikkeitä lapsen kuntouttamiseksi. (Helsingin kaupunki Sosiaalivirasto 2007, 3–4.)

Anne Koponen on tutkinut sikiöaikana päihteille altistuneiden lasten kasvuympäristöä ja kehitystä. Koponen kertoo tutkimukseen osallistuneista alkoholille altistuneista lapsista 44 %:n olleen sijoitettuna ainakin kerran biologisen kotinsa ulkopuolelle. Päihteille sikiöaikana altistuneita lapsia (1998) tutkineet Veltheim ja Ylitalo ovat saaneet samansuuntaisia lukuja lasten kodin ulkopuolisista sijoitusten lukumääristä. Heidän mukaansa lähes puolet sikiöaikana altistuneista lapsista oli sijoitettu pois kotoa ennen viiden vuoden ikää. Ratkaisevimpina tekijöinä lasten kehitykselle tutkija pitää mm sitä, kuinka varhain lapset oli sijoitettu pois biologisilta vanhemmiltaan ja kuinka paljon toimintakykyä haittaavia sairauksia ja vammoja lapselle oli aiheutunut äidin raskauden aikaisen alkoholin käytön vuoksi. (Koponen 2006, 4 ja 72.) Tässä opinnäytetyössä edellä mainittu on haluttu tuoda esiin, koska oman kokemukseni mukaan monilla sijaishuollossa olevista lapsista on alkoholille sikiöaikana altistumisesta johtuvia kehitysviiveitä. Tämä seikka tuo sijoitettujen lasten kanssa arjessa toimimiseen monenlaisia lisähaasteita.

Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2003 laatiman selonteon mukaan vanhempien päihteiden käytön lisäksi kodin ulkopuolelle sijoittamisen yleisempiä syitä ovat vanhempien mielenterveysongelmat (Sosiaali- ja terveysministeriö 2003, 14). Oman käsitykseni mukaan sijoitettujen lasten ja nuorten monet kehitykselliset pulmat ja käyttäytymishäiriöt juontavat osaltaan vanhempien mielenterveysongelmista. Leijala mainitsee artikkelissaan useiden tutkimusten ja käytännön työn osoittavan vanhemman psyykkisen sairauden olevan riskitekijä lapsen hyvinvoinnille sekä kasvulle ja kehitykselle (Leijala 2004, 177).

Särkelä mainitsee yhtenä auttajan tarvitsemana ominaisuutena konkreettisuuden. Tällä hän tarkoittaa auttajan kykyä yhdessä asiakkaan kanssa synnyttää selkeä kuva asiakkaan tilanteesta, asettaa tavoitteita ja etsiä keinoja tavoitteisiin pääsemiseksi (Särkelä 2001, 42.) Sijoitettujen lasten parissa työskenneltäessä lapsen kuntoutuksellinen tukeminen lähtee työntekijän kyvystä hahmottaa lapsen tilanne, jonka pohjalta toimintaa suunnitellaan.

6.2.3 Valmius tukea lapsen ja hänen syntymäperheensä välisiä suhteita ja yhteistyövalmius

Valmius tukea lapsen ja hänen syntymäperheensä välisiä suhteita auttaa ymmärtämään lapsen historian merkityksen ja käsittelemään sitä yhdessä lapsen kanssa sekä ylläpitämään lapselle tärkeitä suhteita. Vanhempien lisäksi lapsen sisarukset ja muut lähisukulaiset jakavat lapsen kanssa yhteisiä muistoja ja kokemuksia. (Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto 2007, 4.) Hyvän auttajan ominaisuutena Särkelä mainitsee myös asiakkaan kunnioittamisen (Särkelä 2001, 41–42). Paitsi itse lasta on ammatillisessa perhekodissa työskenneltävän kunnioitettava myös lapsen läheisiä ja hänen taustojaan.

Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan professori J. P. Roos moittii kirjassaan biologisten siteiden ja niiden merkityksen vähättelemistä ja mitätöimistä lastensuojelussa. Hän sanoo yleisesti lastensuojelussa ajateltavan, ettei biologinen vanhemmuus synnytä mitään erityistä suhdetta. Edelleen hän kärjistää biologisen vanhemmuuden

tällöin ymmärrettävän yhdeksi monista lapsen edun vaihtoehtoisista toteuttamisen tavoista eikä suinkaan välttämättä parhaaksi. (Roos 2002, 4.)

”Vanhemmuus ei pääty lapsen sijaishuoltoon siirtymisen jälkeen. Lapselle tulee välittyä tietoisuus siitä, että vanhemmat eivät ole hylänneet häntä ja lapsen tulee olla tietoinen siitä, että hänellä on oikeus pitää yhteyttä omiin vanhempiinsa ja muihin hänelle tärkeisiin henkilöihin. Toisaalta lapselle tulee olla myös lupa kiintyä sijaishuoltopaikan aikuisiin.” Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle on viimekäden toimi ja se aikaansaa lapsen vanhemmissa usein voimakkaita tunteita alemmuuden ja häpeän tunteesta mustasukkaisuuteen. Vanhempien saattaa olla omien tunnereaktioiden vuoksi vaikea pitää yhteyttä sijoitettuun lapseensa. Sijaishuoltopaikan henkilöstön on tuettava lapsen ja vanhempien suhdetta. (Saastamoinen 2008, 132–134.)

Biologisen taustansa tuntemisen ja yhteydenpidon vanhempiinsa avulla lapsi osalltataan rakentaa omaa identiteettiään. Vanhempien mukaan ottaminen sijoitusprosessiin jo sen alkuvaiheista lähtien ja heidän mielipiteensä huomioiminen sijaishuoltopaikan toimintaa arvioitaessa ja kehitettäessä, auttaa vanhempia hyväksymään sijoituksen paremmin ja toimimaan yhteistyössä sijoituksen tavoitteiden saavuttamiseksi lapsen edun mukaisesti. (SOS-Lapsikylä ry, 2000, 11.)

Valtakunnallisissa sijaishuollon laatukriteereissä nostetaan esiin yhdeksi sijaishuollon päämääräksi myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden tukeminen. Aktiivinen yhteistyö lapselle läheisten ihmisten kanssa nähdään keinona turvata lapsen tasapainoinen kehitys. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 10.) Lapsen vanhemmat ovat olennainen osa sitä lähiverkostoa, jonka kanssa sijaishuoltoyksikön tulee tehdä aktiivisesti yhteistyötä. Se millaiseksi yhteistyö rakentuu, määrittyy tapauskohtaisesti lapsen ja perheen tilanne ja voimavarat huomioiden. (Laaksonen 2004, 260–162.)

Luettelossa viimeisenä mainittu PRIDE-valmius työskenteleminen ammatillisen tiimin jäsenenä tarkoittaa sitä, että perhekodin työntekijät työskentelevät yhdessä mm. sosiaalityöntekijöiden kanssa lapsen edun toteutumiseksi (Helsingin kaupunki

Sosiaalivirasto 2007, 4). Muita tärkeitä yhteistyö kumppaneita ovat mm. opettajat, terveydenhoitajat, ja terapeutit.

6.2.4 Valmius sitoutua lapseen ja aidon kiintymyssuhteen merkitys

Pysyvyyden edistämisen valmius korostuu entisestään niillä lapsilla, joiden kotiolut jatkuvat niin epävakaina, etteivät lapset voi kotiutua. Tällöin perhekodin jäsenet ovat ne henkilöt, joihin lapsi solmii elinikäiset ihmissuhteensa (Helsingin kaupunki Sosiaalivirasto 2007, 4.) Auttajan ominaisuutena aitous, joka Särkelän (2001, 41–42) mukaan välittyy asiakkaalle, on perhekotityön tekijän väline aidon pysyvän ihmissuhteen rakentamiseen.

Ammatilliseen perhekotiin sijoitetulle lapselle tulee antaa mahdollisuus rakentaa pysyvä ihmissuhde perhekotivanhempiin ja muihin työntekijöihin. Perhekodissa on oltava valmiudet tarvittaessa vastata pysyvästi lapsen tarpeeseen liittyä yhteisön jäseneksi. (SOS-lapsikylä ry 2000, 50.) Psykologinen tutkimus on usein kiinnittänyt huomiota läheisen ja pysyvän kiintymyssuhteen merkitykseen lapsen kehityksessä. Lapsen kehityksen edellytys on pitkään kestävä kiintymyssuhde, jonka avulla lapsi ylläpitää läheisyyttä häntä hoitavaan aikuiseen. Kiintymyssuhteen muodostumien edellyttää, että aikuinen käyttäytyy suhteellisen johdonmukaisesti ja on lapselle läsnä riittävän säännöllisesti ja usein. (Puolimatka 2004, 48–49.)

Tunteilla kasvatuksessa on merkittävä osa, jota ei voida korvata järjellisellä päätteilyllä tai teoreettisella tiedolla. Kasvavan lapsen tarpeet ovat pitkälti tunnetarpeita ja niihin voidaan vastata vain aidolla vastatunteella. Käytännön kasvatustoiminnan onnistumisen tueksi tulee kuitenkin hankkia asiaankuuluvaa teoreettista tietoa. Kasvatus ei voi perustua pelkästään yleispätevään tietoon vaan lapsen persoonakohtainen tieto ja henkilökohtainen tuntemus ovat ensisijaisen tärkeitä. Aito vuorovaikutussuhde kehittää lapsen tunne-elämää. (Puolimatka 2004, 62–25.)

7 LAATUAJATTELUN HERÄTTELYÄ JA POHDINTAA HAAPALAN PERHEKODISSA

Laatukäsikirjan työstämisen kautta ryhdyimme perhekodin työyhteisössä pohtimaan näkemyksiämme siitä, miksi voidaan sanoa Haapalan perhekodissa tuotettavan laadukasta sijaishuollon palvelua. Yhteisissä pohdinnoissa nousi esiin monia tekijöitä, jotka mielletään osaksi laadukasta toimintaa. Löytyi myös asioita, joita on kehitettävä ja asioita, joita työyhteisön jäsenet eivät pidä erityisen tärkeinä, mutta joista on huolehdittava asiakkaiden ja muiden yhteistyötahojen tyytyväisenä pitämiseksi.

Yhtenä esimerkkinä mainittakoon mm. kilpailutusten aiheuttama paperityö. Kilpailutukseen osallistuakseen ja siinä pärjätäkseen on löydyttävä monenlaisia kirjallisia aineistoja. Näiden aineistojen kasaamisen koetaan vievän toisinaan aikaa perustehdävän hoitamiselta eli lasten huolenpidolta.

Käytännössä työyhteisön yhteiset pohdintatuokiot toteutettiin pääsääntöisesti maanantai aamuisin. Laadun ja sen tekijöiden miettiminen jatkui usein myös näiden palaverien jälkeen ja aiheeseen palattiin monesti mm. ruokapöytäkeskusteluissa ja ulkoiltaessa. Muutamia iltojakin kului lasten nukkumaan menon jälkeen, kun perhekodin vastuuhenkilöiden kanssa pohdimme laatua. Miettiessäni sitä, kuinka lapset ja nuoret saataisiin osallisiksi pohtimaan sitä, mitä he pitävät hyvänä ja toimivana ja toisaalta taas kehitettävänä asioina Haapalan perhekodin arjessa, sain ajatuksen koko yhteisön hyvin tunteman ja päivittäin käytössä olevan palautejärjestelmän käyttämisestä.

Opinnäytetyön teon ajankohtaan saatiin kuin tilauksesta tieto siitä, että erään sijoitettavan tahon edustaja tekee parhaillaan ns. yllätyskäyntejä perhekoteihin. Yllätyskäyntien tarkoituksena on nimenomaan valvoa laatuun liittyviä tekijöitä sijaishuoltopaikoissa. Tämä tieto antoi lisää tahtoa saada työntekijöiden keskuudessa tietoisuuteen työtä ohjailevat arvot, hoito- ja kasvatuserätykset sekä dokumentoinnin ja palautteen keräämisen tarpeellisuus. Näitä asioita pohdittiin myös yhdessä joidenkin toisten ammatillisten perhekotien työntekijöiden kanssa Päijät-Hämeen alueen ammatillisten perhekotien laatupiirissä. Laatupiirissä nousi esiin laatukäsikirjojen suurimpana puutteena se, että ne usein ovat jääneet vaille päivittämistä, eivätkä

ne toimi oikeasti työtä ohjaavana välineenä. Haapalan perhekodin työyhteisön jäsenet pyrkivät laatutyöprosessin aikana käymään aiheen ympärillä järjestettävissä koulutustilaisuuksissa. Erään koulutustilaisuuden antina perhekodin työntekijät saivat toisten lastensuojelun ja sijaishuollon toimijoiden kanssa käymistään keskusteluista mukaansa mietteitä herättäviä lasten suusta välittyneitä ajatuksia sijaishuollon laadusta. Eräs perhekodin äiti mm. kertoi pienen sijaislapsensa todenneen kodissa tärkeimmiksi asioiksi sen, että kotona siivotaan ja rakastetaan.

Sijaishuollossa toimivien keskuudessa on paljon kuultavissa myös laatutyöskentelyä kritisoivia kommentteja. Samaisessa koulutuksessa mm. puhuttiin siitä, kuinka laatutyöskentely ja sen teettämä paperityö vie aikaa tärkeimmältä ja oikeimmalta työltä sijaishuollossa siis itse lasten ja nuorten hoito- ja kasvatustyöltä. Edellä mainittua kritiikkiä oli kuultu myös lasten suusta. Toinen esimerkki kertoi sijoitetusta lapsesta, joka kysyttäessä, kuinka hän toivoisi jatkossa toimintaa kehitettävän, oli toivonut, ettei vastaavanlaisia palautekyselyjä enää hänellä teetetäisi. Samankaltaiseksi palautteeksi voi tulkita tämän kyseisen raportin kirjoitushetkellä sattunutta välikohdasta, kun pieni lapsi pyrki syliini. Lapsi sai etäisen torjuvan vastauksen, johon hän topakasti totesi: ”Ei liikaa laatua, nyt välillä syliin.”

Puhuttaessa itse laatukäsikirjoista kriittisiä lausuntoja sijaishuollon toimijat antoivat yhtenäisesti tämän opinnäytetyön teoriaosuuden lähteissä mainitusta seikasta. Tämä kritiikki koskee standardoitujen laatujärjestelmien käyttöä laatutyössä varsinkin kun puhutaan pienistä sijaishuollon yksiköistä. Pohditaan mm. sitä, kuinka muiden palvelualueiden käyttöön luodut standarit sopivat sijaishuollon laadun työstämiseen. (Mikkola 1999, 62–65.)

7.1 Aineiston keruu ja sen analysointi

Tämä opinnäytetyö on toiminnallinen ja sen tuotoksena syntyi Haapalan perhekodin laatukäsikirjan ensimmäinen versio. Toiminnallisessa opinnäytetyössä tutkimuskäytäntöjä käytetään Vilkan ja Airaksisen mukaan hieman väljemmin kuin tutkimuksellisessa opinnäytetyössä. Toiminnallisessa opinnäytetyössä ei aina ole myös-

kään välttämätöntä analysoida kerättyä aineistoa yhtä tarkasti ja järjestelmällisesti kuin tutkimuksellisessa opinnäytetyössä. Toiminnallisen opinnäytetyön selvityksen toteuttaminen voidaan tehdä laadullisin tutkimusmenetelmin, kun tavoitellaan jonkin ilmiön kokonaisvaltaista ymmärtämistä, tällöin lähtökohtana on halu ymmärtää mm. millaisia ihanteita ja käsityksiä ihmisen toiminnan taustalta löytyy. (Vilka & Airaksinen 2003, 57–58, 63.)

Vilkan ja Airaksisen näkemykset toiminnallisuudesta toteutuvat tämän opinnäytetyön toteutuksessa. Tämän opinnäytetyön aineistonkeruumenetelmänä käytin perhekodin työyhteisön jäsenten keskusteluja laadukkaasta perhekotityöstä ja sen ilmenemismuodoista Haapalan perhekodissa. Työyhteisössä käydyissä keskusteluissa pohdimme myös laatukäsikirjaan tarvittavia ja haluttavia asioita. Lasten ja nuorten osallistamiseksi ja heidän mielipiteensä huomioimiseksi käytin yhteisössä ennestään tuttua plus- ja miinuspalauttejärjestelmää.

Työyhteisön jäsenten väliset keskustelut kirjasin pääpiirteittäin paperille. Ohjasin keskustelujen sisältöä ja suuntaa valmiiksi miettimilläni kysymyksillä. Keskustelun pohjana pohdittiin vastauksia mm. seuraaviin kysymyksiin:

- Mitkä ovat ne tekijät, jotka aikaan saavat toiminnan laadukkuuden Haapalan perhekodissa?
- Miten työntekijät voivat parantaa laatua?
- Keitä on huomioitava, jotta laatu toteutuisi?
- Mitkä arvot ohjailevat Haapalan perhekodin toimintaa?
- Mitä työntekijät toivovat laatukäsikirjalta?

Opinnäytetyön ollessa toiminnallinen katsoin tarpeettomaksi keskustelujen nauhoittamisen. Keskustelujen tallentamisen tärkeyden ymmärsin vasta raportin kirjoittamisvaiheessa, kun törmäsin työn tutkimukselliseksi todistamisen vaikeuteen. Tallennetuista keskusteluista aineiston analysointi olisi ollut tarkempaa, helpompaa ja tiedon merkityksen tarkastaminen luotettavampaa. Tehdessäni valinnan keskustelujen tärkeimpinä pitämieni asioiden kirjaamisesta käsin muistivihkoon, uskoin hel-

posti pystyvänä yhteisön jäsenenä tarkentamaan tietoja ja syventämään näin ajatte-
luani. Tehdessäni lopullisen päätöksen opinnäytetyön aiheesta, pyysin suullisesti
lupaa perhekotityöyhteisön jäseniltä, saadakseni käyttää heiltä keräämääni tietoa
opinnäytetyön aineistona. Jokainen yhteisön jäsen myönsi luvan.

Perhekodin aikuisilla on tapana pitää kirjaa lasten tekemisestä ja käytöksestä ns.
plussa- ja miinusvihkon avulla. Vihko toimii siten, että kun lapsi tai nuori käyttäy-
tyy hyvin tai tekee jonkin kotiaskareen, jota ei automaattisesti hänen odoteta hoita-
van, hän saa plussan. Plussaa ei siis ole tapana kirjoittaa esim. oman pedin petaami-
sesta tai kaikilla kerran viikossa olevasta keittiövuoron, johon kuuluu pöydän kat-
tamista, tiskikoneen tyhjentämistä yms., hoitamisesta. Toisaalta huonosta käyttäy-
tymisestä esim. toisen kiusaamisesta tai rumasta kielenkäytöstä tulee miinus. Tämä
palkitsemisjärjestelmän käyttö näkyy sitten lapsen käyttövaroissa.

Kerätessä tietoa lapsilta perhekodin toiminnasta, vaihdettiin rooleja siten, että
lapset saivat nyt antaa plussaa ja miinusta aikuisille ja perhekodin jokapäiväisille
käytänteille. Tähän tiedonkeruumenetelmään päädyttiin osittain juuri sen tuttuuden
vuoksi. Nuorimmatkin lapset oli helppoa saada ymmärtämään, mistä oli kyse ja
millaisista asioista he voivat merkintänsä laittaa. Lapsia tosin ohjeistettiin siitä, että
he voivat antaa plussaa ja miinusta kaikesta, mistä haluavat. Lapset saattoivat siis
antaa plussaa ruuan laitosta tai miinusta kurinpidollisista seikoista, vaikka näiden
mielletään olevankin aikuisten hoidettavina olevia askareita tai tehtäviä. Lapsia
neuvottiin antamaan palautetta kaikesta mistä pitävät tai eivät pidä perhekodissa.

Haapalan perhekodissa asuvat lapset ovat 3-17-vuotiaita ja tämä sama palautteen
antotapa toimi heille kaikille iästä riippumatta. Varsinkin yhteisön nuorimmasta
päästä olevat lapset ryhtyivät innolla antamaan kommentteja aikuisten toiminnasta.
Vanhimmat lapset suhtautuivat pyyntöön merkitä ylös aikuisten käytöstä ja sitä
mistä he pitävät tai eivät pidä perhekodin toiminnassa huvittuneina ja naureskellen.
He vitsailivat antavansa milloin mistäkin palautetta. Etenkin nuorten kohdalla oli
otettava huomioon, etteivät he välttämättä halua antaa aikuisille palautetta esim.
sen vuoksi, että eivät sitä voisi aidosti antaa, ja siksi heitä ohjeistettiin lisää siitä,

että palautteen sai kirjoittaa myös tietokoneella. Tätä nuoret eivät hyödyntäneet. Nuorten palaute oli vähäistä.

Merkinnöistä käytiin keskusteluja, jotta varmistuttiin mahdollisimman oikeanlaisista tulkinnoista lasten ja nuorten palautteessa. Palautekeskustelut pyrittiin käymään siten, ettei merkinnän tehneen ollut pakko tahtomattaan paljastaa henkilöllisyytään. Vaikutti kuitenkin siltä, että lapset ja nuoret puhuivat mielellään omista tarkoituksistaan. Jo ensimmäisen päivän jälkeen lasten plussia ja miinuksia oli runsaasti. Lapset olivat tällöin ehtineet antaa sekä plussia että miinusta. Plussia oli kertynyt mm. herkullisen ruoan valmistuksesta ja aikuisten ihanuudesta. Liiallinen asioiden selittäminen ja lyhyen tuntuinen Playstation-pelivuoro olivat muun muassa aiheuttaneet miinus-merkinnät.

Lupaa tämän palautteen keräämiseen ja etenkin käyttämiseen sekä opinnäytetyön raportissa että mahdollisesti myös laatuksikirjassa pyydettiin lasten biologisilta vanhemmilta tai vanhemmalta kirjallisesti. Lupaa pyydettiin kaikkien lasten vanhemmilta, lukuun ottamatta lasta, jonka vanhemmalta ei lupaa voida pyytää. Kaikki vanhemmat myönsivät luvan. (Palautteen keräyslupa ja saatekirje liitteenä.) Saatuaani luvat lasten vanhemmilta, pyysin vielä suullisesti lapsilta lupaa käyttää heidän tuottamaansa aineistoa. Lapset antoivat luvat.

Lapsia ja nuoria ohjeistin antamaan palautetta seuraavien kysymysten avulla:

- Mistä asioista pidät tai et pidä perhekodissa?
- Mitä perhekodin aikuiset tekevät mielestäsi oikein tai väärin?

Tarkentavia ohjeita annoin lasten niitä pyytäessä. Ohjeitten yksinkertaisuudella pyrin siihen, etten ohjailisi lasten palautteen antoa liikaa. Palautteen keräämisen aikana lapset antoivat suoraa kasvokkainkin palautetta aikuisille, jolloin heitä pyydettiin kirjaamaan nämä ylös plussiksi ja miinuksiksi. Osa suorasta palautteesta jäi kuitenkin merkitsemättä ylös. Lapset antoivat monta palautetta osoitettuna tietylle aikuiselle. Palautteen purkukeskusteluista tehtyjen muistiinpanojen pohjalta kirjoitetusta raportin osassa kaikista perhekodin lapsista ja nuorista käytetään nimitystä

lapsi. sekä jokaisesta aikuisesta yleisesti nimitystä aikuinen. Tämä siksi, etteivät perhekotiyhteisön jäsenet olisi tunnistettavissa.

Avasimme lasten antaman palautteen plussien ja miinusten muodossa yhteisin keskusteluihin, jotta ymmärtäisin mahdollisimman hyvin palautteen oikean tarkoituksen. Plus- ja miinusmerkinnät ja niiden purkamisesta tehdyt muistivihkomerkinnät liitin osaksi aineistoa. Yhteisissä palautteenpurkukeskusteluissa lapsille annettiin mahdollisuus halutessaan tarkentaa, mitä palaute tarkoittaa. Plussapalautteet olivat sen luonteisia, että niiden tarkoituksesta oli helppo päästä perille. Miinuspalautteen puolella oli enemmän avattavia merkintöjä. Lapsi, joka oli tyytymätön liian vähäiseen tiedon saantiin perhekotiin muuttaessaan, avasi palautettaan suunnilleen näillä sanoin: ”En olisi ehkä halunnut muuttaa tänne, jos mulle olisi kerrottu paremmin säännöistä.” Hän oli antanut miinuksen, joka kuului näin: ”mulle ei selitetty perhekodin sääntöjä, kun muutin esim. aamupuuro.”

Erään miinuksen syynä oli: ”Aikuinen kyseli liian rauhallisesti kokeisiin.” Aikuisen mielessä positiiviseksi katsottava rauhallinen kokeisiin kyseleminen oli lapsen näkökulmasta negatiivista, koska lapsi ei mielestään joutunut tarpeeksi tiukoille ja miettimään kokeisiin tulevia asioita, kun aikuinen oli niin rauhallinen, aivan kuin ”ei tosissaan”. Kysyttäessä ainaisesta syyttelystä, joka oli miinukseksi muotoiltu sanoin: ”Mua aina syytetään, vaikka en tee mitään.” lapsi sanoi, että joka paikassa niin kotona kuin koulussakin, jos joku on tehnyt jotakin tuhmaa, häntä syytetään ensimmäiseksi. Mussuttamisessa lapsi viittasi aikuisten tapaan valittaa, kun lapsi toimii väärin. Edellä mainitun miinuksen lapsi oli yksinkertaisesti merkinnyt ylös: ”Aikuinen mussuttaa.” Oman säilytyspaikan toive liittyi siihen, että lapsi kokee epämiellyttäväksi etsiä kaikkien yhteisestä talvikäsineiden säilytyskorista omiaan. Miinuksena lapsi esitti asian näin: ”Haluaisin oman paikan omille vaatteille.”

Kun aineiston keruussa oli päästy siihen vaiheeseen, että paperilla oli sekä työyhteisön nimeämät arvot että lasten antamat plussat ja miinukset, kirjoitettiin niistä paperille analysoinnin helpottamiseksi vierekkäiset sarakkeet. Tämä helpotti aineiston kahden eri osan näkemistä yhtenä ja niiden välisten tulkintojen tekemistä. Tämän

jälkeen pohdittiin kysymysten esim. ”Minkä arvon toteutumisesta tämä plussa voisi kertoa?” avulla arvojen ja lasten palautteen suhdetta.

7.2 Opinnäytetyön yhtäläisyys laadulliseen tapaus- ja toimintatutkimukseen

Tämän opinnäytetyön lähestymistapa lähestyy laadullista tapaustutkimusta. Puhuttaessa tapaustutkimuksesta sanalla tapaus voidaan tarkoittaa mm. yhteisöä. Tässä opinnäytetyössä yhteisö eli tapaus on Haapalan perhekoti. Tutkittava tapaus on yleensä jossain suhteessa muista erottuva joko kielteisesti tai myönteisesti. (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari ym. 1994, 9–10.) Tässä opinnäytetyössä on tutkittu Haapalan perhekodin laadun tekijöitä ja esitetty laadun elementit laatukäsikirjassa, jotta sijaishuoltoa tarvitsevat tahot voisivat tehdä päätöksensä siitä, onko tämä kyseinen perhekotiyhteisö juuri se mitä tietty lapsi tarvitsee. Laatukäsikirja esittää siis ne tekijät, joilla Haapalan perhekoti haluaa myönteisesti erottua.

Yin (1983) tapaustutkimuksen määritelmän mukaan tapaustutkimus kohdistuu nykyhetkeen ja se tapahtuu todellisessa tilanteessa, jota tutkija ei voi keinotekoisesti järjestää esim. kokeellisesti (Syrjälä ym. 1994, 11). Käsillä olevan opinnäytetyön kuvaama perhekotiyhteisön toiminta tapahtuu parhaillaan tässä ja nyt aidossa ympäristössään. Laadullisista tutkimustavoista toimintatutkimuksessa on kyseessä yleensä tiettyä tapausta koskeva tutkimus eli tapaustutkimus (Syrjälä ym. 1994, 9).

Tätä opinnäytetyötä voidaan pitää toteuttamistavaltaan toimintatutkimusta muistuttavana. Toimintatutkimuksen tarkoituksena on Hannu L. T. Heikkisen mukaan tuottaa tietoa käytännön kehittämiseksi. Toimintatutkimus siis tavoittelee käytännön hyötyä, käyttökelpoista tietoa. (Heikkinen, Rovio & Syrjälä 2006, 16, 19.) Tässä opinnäytetyössä vertailin sijaishuollon laadun elementtejä Haapalan perhekodin laatutyön pohjana oleviin arvoihin. Arvojen toteutumisesta arjessa tarkastelin edelleen perhekotiyhteisön lasten antaman palautteen avulla. Näen Haapalan perhekotiyhteisön jäseniltä kerätyn tiedon sellaiseksi, joka palvelee perhekotitoiminnan kehittämistyötä.

Toimintatutkimuksen kohteena pidetään erityisesti sosiaalista toimintaa, joka pohjautuu ihmisten väliseen vuorovaikutukseen (Heikkinen 2006, 16). Tässä opinnäytetyössä tutkittava sosiaalinen toiminta tapahtuu Haapalan perhekoti-yhteisön sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Heikkisen mukaan toimintatutkimus on yleensä ajallisesti rajattu tutkimus- ja kehittämisprojekti, jossa suunnitellaan ja kokeillaan uusia toimintatapoja (Heikkinen 2006, 17). Tämä opinnäytetyö alkoi vuoden 2008 keväällä, kun Haapalan perhekodissa saimme idean laatukäsikirjan tekemisen yhdistämisestä opinnäytetyöhöni. Projekti on päättymässä 2009 kevään aikana.

Heikkisen erottelun mukaan tässä opinnäytetyön tutkimuksellisessa osiossa on kyse lähinnä yhteistoiminnallisesta toimintatutkimuksesta, joka on tyypillinen ryhmätason toimintatutkimus. Tämänkaltaista tutkimusta toteutettaessa tiimi tapaa suunnitelmallisesti vaikkapa kerran kuukaudessa. (Heikkinen 2006, 18.) Tämän opinnäytetyön synnyn aikana Haapalan perhekodin työyhteisön jäsenet tapasivat noin kerran viikossa maanantaisin. Huomioitavaa tässä kohdin on että maanantaisten tapaamisten sisältöinä oli paljon muidenkin aiheiden, kuin tähän opinnäytetyöhön liittyvien asioiden pohdintaa. Lapsilta palautetta kerättiin noin seitsemän viikon ajan. Lasten innostus palautteen antamisen jälkeen laski huomattavasti ensimmäisten kahden palautteen keräämisviikon jälkeen. Edelleen Heikkinen jatkaa tiimikouksissa keskusteltavan sovitusta teemasta ja kehittävän omaa toimintaa (Heikkinen 2006, 18).

Toimintatutkimuksessa tutkija osallistuu tutkimaansa toimintaan. Tämä on yhteneväistä tämän opinnäytetyön tekemiselle. Toimin sekä perhekodin jäsenenä että eräänlaisena tutkijana. Haapalan perhekodin laatuprojektiin otettiin mukaan kaikkien jäsenet. Tämän opinnäytetyön kirjoittaminen jäi luonnollisesti minun tehtäväkseni. Toimin ikään kuin toimintatutkijan roolissa. Heikkinen kuvailee toimintatutkijan osallistuvan tutkimaansa toimintaan tehden tutkimuskohteeseensa tarkoitukselliseen muutokseen tähtäävän välintulon (Heikkinen 2006, 19). Väliintulona tässä opinnäytetyön prosessissa voidaan ajatella haluni herätellä yhteisön jäseniä ja sitä kautta saada heidät pohtimaan, kuinka omaa toimintaa voisi kehittää perhekodin arjessa. Perinteisestä tutkijasta poiketen toimintatutkija on aktiivinen vaikuttaja ja toimija. Hän ei edes oleta olevansa ulkopuolinen tai neutraali. Toimintatutkija pyr-

kii valamaan uskoa ihmisten omiin kykyihin ja toimintamahdollisuuksiin. (Heikkinen 2006, 19–20.) Opinnäytetyötä tehdessäni pyrin valamaan uskoa kaikkiin perhekotiyhteisön jäseniin siitä, että heidän mielipiteellään on merkitystä. Vain tuomalla oman mielipiteensä esiin voi vaikuttaa yhteisön asioihin.

Tämän opinnäytetyön ja toimintatutkimuksen yhtäläisyyksiä löytyy myös niiden reflektiivisesta luonteesta. Toimintatutkimuksessa pyritään toiminnan kehittämiseen reflektiivisen ajattelun avulla. Reflektointio on totuttujen toiminta- ja ajattelutapojen perusteiden pohdintaa. Toimintatutkimus mielletään itsereflektiivisenä kehänä, jossa toiminta, sen havainnointi, reflektointi ja uudelleensuunnittelu seuraavat toisiaan. (Heikkinen 2006, 33–35.) Edellä mainitun kaltaista reflektointia tapahtui koko opinnäytetyöprosessin aikana. Ammatillinen perhekotitoiminta kokonaisuudessaan voitaisiin myös kuvata vastaavanlaisesti.

Toimintatutkimus prosessin luonteeseen kuuluu ymmärryksen ja tulkinnan vähittäinen lisääntyminen. Toimintatutkimuksessa ajatellaan, että sosiaalista toimintaa ei voi pysäyttää, vaan ilmiöt ovat jatkuvassa muutoksessa. Toimintatutkimuksen tehtävinä voidaankin pitää todellisuuden muuttamista sitä tutkimalla ja todellisuuden tutkimista sitä muuttamalla (Heikkinen 2006, 36.) Tämä toteutuu Haapalan perhekotiyhteisön arvojen pohtimisessa lasten palautteeseen peilaamalla. Lapsilta saadun tiedon varassa voimme tehdä tietoisesti töitä, jotta sanotut arvot toteutuisivat arjessa entistäkin paremmin.

Huovinen ja Rovio nimeävät toimintatutkimuksen tiedonkeruun menetelmiksi osallistuvan havainnoinnin, havainnoinnin pohjalta kirjoitetun tutkimuspäiväkirjan ja haastattelun. Aineistoina voivat toimia myös toiminnan aikana tuotettu muu kirjallinen materiasali, kuten työryhmien muistiot, kokouspöytäkirjat, raportit. (Huovinen & Rovio 2006, 104.)

Opinnäytetyöprosessin aikana pyrin pitämään tutkimuspäiväkirjaa. Opinnäytetyössä käyttämäni aineistot työyhteisön keskustelujen pohjalta tekemäni muistiinpanot sekä lasten antama palaute ja niiden pohtimisen aikana kirjoittamani muistiinpanot liitin osaksi tutkimuspäiväkirjaa. Opinnäytetyöprosessin aikana minun voidaan kat-

soa tehneen havainnoivaa osallistumista, jonka aikana tein myös joitakin merkintöjä tutkimuspäiväkirjaan. Toimintatapani ei kaikilta osiltaan ollut sellainen, jollaiseksi osallistuvaa havainnointia tutkimusmetodioppaissa kuvataan. Systemaattisen tiedon tallentamisen lisäksi osallistuvan havainnoijan tulisi toimia itselleen oudossa yhteisössä. Yhteisön jäsenet joutuvat usein keskittymään tehtäviinsä yhteisössä ja eivät siksi kykene keskittymään tutkijan tavoin tarkkailuun. (Eskola & Suoranta 2003, 98–99.)

8 HAAPALAN PERHEKOTI JA SEN LAATUTYÖ

Haapalan perhekoti on toiminut vuodesta 2003. Perhekodin perustana on sen vanhempien 25 vuotta harjoittama sijaisvanhemmuus. Perhekoti tarjoaa lastensuojelun sijaishuollon ympärivuorokautista hoitoa ja huolenpitoa lastensuojelulain perusteella sijoitusta tarvitseville lapsille ja nuorille. Nykyisin toiminnan keskittyminen pitkäaikaisesti sijoitettujen lasten ja nuorten hoitoon, nähdään edesauttavan perhekohtiyhteisön sisäisten ihmissuhteiden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen positiivista kehittymistä ja lisäävän yhteisön kasvattajien mahdollisuuksia vaikuttaa lasten ja nuorten kasvun kriittisiin vuosiin esim. murrosikään. Haapalan perhekoti on paitsi sijaishuoltopaikka myös suuren perheen koti. Se on ollut kotina jo yli 30 vuotta perheelle, johon on vanhempien lisäksi aina kuulunut iso joukko lapsia niin biologisia kuin sijoitettujakin. Perheen vanhemmat halusivat jatkaa ja kehittää työtä, josta he suuresti pitivät. Sijaisvanhemmuudesta ja perheen äidin lasten hoitamisesta kotona ei valitettavasti ollut kertynyt eläke-etuja riittävästi, joten vanhemmat päättivät muuttaa sijaisperheen ammatilliseksi perhekodeksi. Haapalan perhekoti aloitti sitten toimintansa 19.5.2003.

Tänä päivänä perhekodeissa toteutetaan ammatillista sijaishuoltoa kahdessa kodissa, mutta ennen kaikkea siellä asuu ja elää yhteisö, jonka jäseniä ovat lapset, äidit, isät sekä mummo ja vaari. Koulutuksensa ja kokemuksensa vuoksi työntekijät toimivat ammatillisesti, mutta heidän väliseen vuorovaikutukseen ja toistensa tuntemiseen vaikuttaa suuresti myös heidän perhe- ja sukulaissuhteensa.

Työntekijöiden vaihtuvuus Haapalan perhekodissa on olematonta. Tähän syynä on työntekijöiden luja halu sitoutua perheyhteyteen. Sijoitetut lapset voivat kokea olevansa aidossa perheyhteisössä, kun laitoksille tyypillistä työntekijöiden vaihtuvuutta ei ole. Kun lapselle lähin aikuinen ei ole paikalla, lähellä ja saatavilla on aina joku hyvin tuttu aikuinen, johon lapsi voi turvautua. Perinteisen perheyhteisön tapaan lapsista huolehtivat äidin ja isän lisäksi tädit, sedät ja isovanhemmat. Tällä idealla hoidetaan kaikki yhteisössä kasvavat lapset niin sijoitetut kuin työntekijöiden biologisetkin lapset.

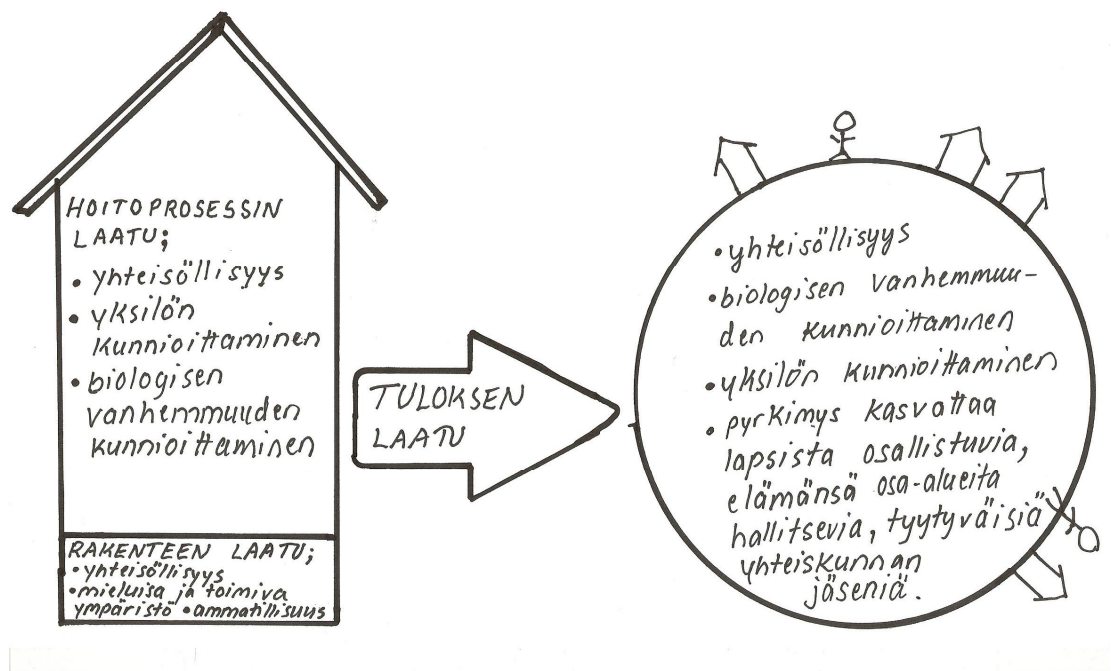
Aikuiset kantavat vastuun toiminnasta, mutta lapset osallistuvat kykyjensä mukaan esim. paimentamalla ja opastamalla pienempiään, tehden puutarhatöitä ja olemalla mukana ruoan valmistuksessa. Perhekoti yhteisön jäsenet huolehtivat sydämellään ympäristöstään ja kohtelevat sitä kodin tavoin. Aikuisilla on tunneside niin lapsiin kuin toimintaympäristöönkin ja jokainen haluaa huolehtia viihtyvyydestä, esteettisyydestä, turvallisuudesta ja toimivuudesta. Haapalan perhekodissa nähdään sen toiminnan tärkeimmäksi tehtäväksi tarjota siellä asuville lapsille ja nuorille turvallinen, välittävä ja jokaisen lapsen yksilöllistä kasvua ja kehitystä tukeva koti. Tämän tehtävän hoitamisen tukena ovat perhekodin rakenteelliset puitteet, joita ovat mm. ammatillinen ja kokenut henkilökunta, kaksi taloa, joita ympäröivät suuri yhteinen pihapiiri puutarhoineen sekä perhekodin sijainti pienen kyläyhteisön keskustassa.

8.1 Työyhteisön arvot laadun elementtien osana

Miettiessäni keräämiäni aineistoja ja niiden vertailukelpoisuutta ja – mahdollisuuksia tässä opinnäytetyössä käytettyyn lähdekirjallisuuteen ymmärsin, että Haapalan perhekodin arvojen voidaan ajatella olevan yleisesti tunnettujen sijaishuollon laadun elementtien eli rakenteiden, hoitoprosessien ja tuloksen eräänlaisia osatekijöitä.

Tämän ajattelun havainnollistamiseksi kehitin seuraavanlaisen kuvion.

KUVIO 2. Haapalan perhekodin arvot sijaishuollon laadun elementtien osatekijöinä

Kuviossa 2 Haapalan perhekoti-yhteisön arvot, jotka ovat siis yhteisöllisyys, yksilön kunnioittaminen, mieluisa ja toimiva ympäristö, biologisen vanhemmuuden arvostaminen, aidon kiintymyssuhteen rakentaminen ja tukeminen, ammatillisuus sekä pyrkimys kasvattaa lapsista osallistuvia, elämänsä osa-alueita hallitsevia, tyytyväisiä yhteiskunnan jäseniä, kuvataan osana sijaishuollon laadun elementtejä. Rakenteen laatuun kuuluvat perhekodin arvot ovat yhteisöllisyys, mieluisa ja toimiva ympäristö ja ammatillisuus. Mikkolan julkaisun mukaan rakenteelliseen laatuun kuuluu mm. yksikön toimintaedellytykset esim. sijainti, tilat, henkilökunnan määrä sekä koulutus ja johtamistapa (Mikkola 1999, 31). Yhteisöllisyyden arvon nähdään kuuluvan osaksi rakenteen laatua siinä mielessä, että se on eräänlainen Haapalan perhekodin johtamiskäytäntö.

Hoitoprosessin laatuun kuuluvia perhekodin arvoja ovat yhteisöllisyys, yksilön kunnioittaminen ja biologisten vanhempien kunnioittaminen. Mikkolan mukaan ”sijaishuoltoyksikön hoitoprosessin laatu rakentuu toisaalta hoitoprosessista ja sen osaprosesseista ja toisaalta perustehtävän määrittelystä” (Mikkola 1999, 39). Haa-

palan perhekotiyhteisön arvoina yhteisöllisyyteen ja sen vastapainona yksilön kunnioittamiseen kasvattaminen ovat tärkeissä rooleissa. Perhekodin työntekijät kiinnittävät kasvatustyössään huomiota siihen, että suhtautuvat kunnioittaen lasten omiin vanhempiin.

Sijaishuollossa tuloksen laadun arviointi on sen arvioimista, miten hoidolle ja kasvatukselle asetetut tavoitteet ovat toteutuneet ja miten hyvin lasten ja nuorten tarpeisiin on pystytty vastaamaan (Mikkola 1999, 48). Tuloksellisen laadun osana nähdään Haapalan perhekodin arvoista kuuluvan yhteisöllisyyden, biologisten vanhempien arvostamisen ja yksilön kunnioittamisen. Nämä arvot kuuluvat perhekotityössä osaksi hoito- ja kasvatustyön tulosta, koska ne nähdään olevan arvoja, joiden toivotaan ”siirtyvän” perhekodissa asuneiden lasten pysyviksi arvoiksi. Pyrkimys kasvattaa lapsista elämäänsä tyytyväisiä ja yhteiskunnassa osallisena toimivia jäseniä on Haapalan perhekodin työntekijöiden nimeämistä työtä ohjailevista arvoista selkeimmin tuloksen laatuun liittyvä arvo.

Heinosen tutkimuksessaan haastattelemat pitivät lapsikylätyön peruslähtökohtana äidin ja lapsen välistä kiintymyssuhdetta (Heinonen 2007, 39). Kiintymyssuhteen tärkeys näkyi myös Haapalan perhekotiyhteisön pohtiessaan työtään ohjailevia arvoja. Toinen Heinosen haastattelemissa määritteli arvot laadun näkökulmasta. Haastatellun mielestä laadun tulee perustua arvoille. Arvot ovat hänen mielestään ”jonkunlainen ajatus” siitä, mille työ perustuu. (Heinonen 2007, 41). Tämän ajattelun voi katsoa olevan sama kuin Haapalan perhekotityöyhteisön ajatus arvoista laadun perustana. SOS-lapsikylätyölle määritetyt laatu-arvot ovat lapsikeskeisyys ja lapsen kunnioitus, aito välittäminen, sitoutuminen ja vastuu, kodinomaisuus, jatkuvuus, ammatillisuus ja yhteisöllisyys (Heinonen 2007, 42). Haapalan perhekotiyhteisön arvot ovat lähestulkoon yhteneväiset SOS-lapsikylien arvoihin verrattuna. Heinosen haastattelemat henkilöt kuvasivat arvojen näkymistä arjen työssä (Heinonen 2007, 42–45). Näissä vastauksissa näkyy paljon samaa kuin Haapalan perhekodin työyhteisön jäsenten kuvailuissa perhekodin arvojen merkityksistä. Nämä kuvailut löytyvät tuonnempana tässä raportissa arvojen esittelyn yhteydestä. Heinonen kertoo haastateltujensa pohtineen SOS-lapsikylää koskevaa hankaluutta, kun nykyisin on vaikea löytää uusia työntekijöitä, jotka olisivat sekä ammatillisia että

sitoutuneita (Heinonen 2007, 44). Haapalan perhekotityöyhteisön näkemyksen mukaan Haapalan perhekodin eräänä vahvuutena on ammattitaitoinen ja sitoutunut henkilökunta. Tutkielmansa pohdinnassa Heinonen kertoo, ettei löytänyt ammatillisten perhekotien esittelyistä yleisesti arvoja vertaillakseen niitä SOS-lapsikylätyön arvoihin. Hän kuitenkin epäilee arvoja melko samankaltaisiksi lastensuojelun eri yksiköissä. (Heinonen 2007, 58.) Tällä näkemykselle tukea antaa SOS-lapsikylätyön ja Haapalan perhekodin arvojen yhtäläisyys. Tässä kohdin on hyvä kuitenkin huomioda, että Haapalan perhekotiyhteisön jäsenet tutustuivat työnsä laatua pohtiessaan myös SOS-lapsikylän laatukäsikirjaan. Laatukäsikirjan tutkiminen saattoi vaikuttaa omien arvojen nimeämiseen.

8.2 Lasten näkemyksiä arjesta

Perhekotiyhteisössä lapsia pyritään kohtelevaan tasavertaisina. Perhekodin työntekijöiden lapset elävät arkeaan perhekodinyhteisön jäseninä. Sijoitetut lapset saattavat ajoittain joutua tuntemaan mustasukkaisuutta työntekijöiden ja heidän biologisten lastensa välisestä suhteesta. Tästä tunteesta saattoi lukea palautteista, joista muutamat koskivat sitä, että aikuiset sallivat omilta lapsiltaan erilaista käytöstä ja toimintaa kuin muilta.

Lapsilta kerättyyn palautteeseen pyrin suhtautumaan lapsen kokemusta kuvaavina faktoina. Lasten ja nuorten tuottamaa aineistoa analysoidessani näkyi kuitenkin ajoittain se, että jotkin lasten antamat miinukset olisivat aikuisen kokemana pitäneet olla plus-sarakkeessa. Tästä esimerkkinä mainittakoon mm. miinusta saaneet liian rauhallinen kokeeseen kysely ja aikuisen selittäminen. Tiedostamalla tämän pyrin minimoimaan aikuisten näkemyksen sekoittamisen lapsen näkemykseksi.

Kirjasin vertailemisen helpottamiseksi työyhteisön nimeämät arvot vierekkäin lasten antamien plussien ja miinusten kanssa paperille molemmat omiksi sarakkeikseen. Aikuisten ja lasten tuottaman aineiston vertailulla pyrin selvittämään toteutuvatko työyhteisön arvot perhekodin arjessa lasten ja nuorten näkökulmasta.

Osa lasten ja nuorten antamasta palautteesta oli vaikeaa tai mahdotonta tulkita arvojen toteutumista mittaaviksi ja sitä kautta laadun mittareiksi Haapalan perheko-
dissa. Osa palautteesta taas oli sellaista, että etsiessäni niistä vastauksia arvojen
arjessa toteutumiseksi, saatoin tulkita niiden kertovan useammankin arvon toteutu-
misesta tai toteutumattomuudesta. Plussa- ja miinusmenetelmän käyttöä toimi-
vammaksi menetelmäksi on laadullisen tutkimuksen alalla kehitelty todennäköisesti
useita tapoja, jolla olisin voinut kerätä tutkimuksellisesti luotettavampaa tietoa lap-
silta ja nuorilta. Tämän menetelmän käyttämistä perustelen sen sopivuudella kaikil-
le perhekoti-yhteisön lapsille iästä riippumatta sekä sen tuttuudella lapsille jo entuu-
destaan.

Yhteisöllisyys vastaan yksilöllisyys. Haapalan perhekodin arvojen yhteisöllisyyden
ja yksilön kunnioittamisen toteutumista arjessa oli löydettävissä mm. lasten antaes-
sa plussaa aikuisille esityksen katsomisesta ja yhteisestä leikkihetkestä. Tämä voi-
taneen tulkita siten, että lapsi pitää siitä, että aikuinen antaa hänelle yksilöllistä
huomiota ja aikaa. Kyseisten arvojen toteutumattomuuden puolesta puhui mm.
aikuisen epätasa-arvoisuus hänen salliessa omalta lapseltaan sellaista, mitä ei muilta
hyväksy.

Haapalan perheko-
dissa olevaan ruokailukäytäntöön kuuluu terveellisen aamupalan
syöminen. Lapsen kritisoidessa lähes joka aamu aamupala pöytään kuuluvaa puu-
roa, on pohdittava kunnioitetaanko yksilön haluttomuutta syödä puuroa vai vedo-
taanko mm. ruokailutottumukseen tai siihen, että syömällä puuroa toimii samalla
hyvänä esimerkkinä muille.

Yhteisön ja yksilöiden etujen samanaikainen toteutuminen ja toteutumisen turvaa-
minen on haaste perheko-
dissa. Lähes päivittäin tämä seikka tulee vastaan jossakin
muodossaan. Ristiriitatilanteissa perhekodin aikuisten on kyettävä ratkaisemaan
kumman etu yhteisön vai yksilön menee edelle; Lapset haluavat tietenkin aina kuul-
la aikuisen perustelut päätökselleen, jolloin ollaan taas uuden haasteen edessä.

Lapsen toimiva ja viihtyisä ympäristö. Lapset antoivat positiivista palautetta kiivoista leikeistä, mäen laskusta, värityskirjasta ja kynistä, jolloin voidaan katsoa perhekodissa onnistuttaneen luomaan lapsille toimiva ja viihtyisä ympäristö. Tässä kohdin muistutetaan ympäristöön kuuluvan myös siellä olevat välineet. Toimintaympäristön viihtyvyyteen liittyivät myös miinusta saaneet risat sauvat ja huonot vaatteiden säilytystilat. Aikuisten työntekoon varattujen välineiden käytön kieltö kertoo myös lapsen halusta muuttaa ympäristöään.

Ympäristöön ja välineisiin liittyvistä miinus-merkinnöistä aikuisten päätävävällän tärkeys näkyi. Lapset mielellään leikkisivät aikuisten tavaroilla, mutta tämä sallimalla ympäristö tuskin pysyisi kenenkään mielestä kovin kauaa viihtyisänä ja toimivana. Lasten palautteen kautta saadun tiedon varassa voidaan ajatella ympäristön toimivuuden ja viihtyvyyden arvon toteutuvan tarkoituksenmukaisesti Haapalan perhekodissa.

Vanhemmuuden kunnioittamisen näkyminen. Perhekodin arvo lasten biologisten vanhempien kunnioittamisesta ulotetaan tässä tarkoittamaan myös lasten muiden läheisten kunnioittamista ja lapselle tärkeiden suhteiden tukemista. Lasten antaman palautteen pohjalta voidaan tämän arvon katsoa toteutuvan perhekodin arjessa. Lapset antoivat plussaa mummille pääsystä ja siitä, että isän luona on kivointa.

Ikävällä tavalla biologisen suhteen tärkeys ja ainutkertaisuus näkyi miinuksena, kun aikuinen sallii oman lapsen huonon käytöksen. Haapalan perhekodissa halutaan antaa vanhempien ja lasten siteiden olemassa olosta hyväksyty ja tarpeellinen kuva. Tämän arvon välittymistä lapsille on oltava tarkkana. Muutosta asenteisiin ja toimintaan on mietittävä, onhan mahdollista sekin, että isän luona on hauskinda, koska perhekodissa työntekijöiden biologisilla lapsilla on eri säännöt?

Ammatillisuutta ja aitoa kiintymystä. Ammatillisuus arvon toteutumista peilattuna sitä lasten palautteesta oli luettavissa sekä arvon toteutumista että toteutumattomuutta. Jälleen kerran omien ja sijoitettujen lasten epätasa-arvoisessa kohtelussa sekä lapsen automaattisessa syyttelyssä voidaan katsoa toimitun epäammattillisesti. Kertooko lapsen kokemus epätasa-arvoisuudesta aikuisen kyvyttömyydestä solmia

sijoitettuun lapseen aitoa kiintymyssuhdetta? Puutteellisesti annetusta alkuinformaatiosta saatu miinuskin kertoo omaa kieltään epäonnistumisesta.

Perhekodin työntekijä valmistaa lapsille hyvää ruokaa, antaa aikaa yhteisille leikeille ja auttaa iltatoimissa sekä selittää lapsille mm. syy-seuraus-suhteita. Aikuiset toimivat perhekoti yhteisössä yhtäaikaisesti sekä ammattiroolissaan että aitoa kiintymystä antavina ihmisinä. Aidon kiintymyssuhteen olemassa oloa saattavat kuvata aikuisen ”ihguus” ja lapsen tyytyväisyys nauravaan aikuiseen. Tämän arvon kohdalla on hyvä esimerkki lapsen negatiivisena kokemallaan liiallisella selittämällä, joka on aikuisen näkökulmasta positiivisestikin toteutettua työntekoa. Selittämällä asioita aikuinen kokee opastavansa lasta ja ohjaavansa lapsen oman ajattelun kehittymistä eteenpäin

Tavoitteena onnellinen ihminen. Lasten palautteen perusteella tuntuu vaikealta tai melkein mahdottomalta päätellä, sitä toteutuuko Haapalan perhekodeissa pyrkimys osallisena yhteiskunnassa olevien yksilöiden kasvattaminen. Osallisuuteen yhteisössä on kiinnitetty huomiota tämän opinnäytetyön tekoprosessinkin aikana. Tämän arvon toteutuminen on tavoiteltavaa. Toteutumisen arviointi on vaikeaa nyt tai koskaan. Haapalan perhekodin aikuiset eivät voi varmasti tietää, mikä heidän toiminnassaan on vaikuttanut lapseen tai mihin lapsen elämä johtaisi ilman sijoitusta.

Sijaishuollon vaikuttavuudesta on Pölkin (2008, 10) mukaan tehty vain vähän tutkimusta. Tällaisen tutkimustiedon olemassaolo olisi tärkeää meidän sijaishuollossa toimivien kannalta juuri siksi, että voisimme toimia lasten kanssa siten, että tukisimme mahdollisimman paljon heidän elämänhallintakykyjensä kehittymistä. Sijaishuolto työtä varjostaa se ikävä tosiasia, että sijoitetut lapset jatkavat usein biologisten vanhempiansa tavoin huono-osaisuuden ketjua.

8.3 Haapalan perhekodin arvot

Työyhteisön yhteisten pohdintojen aikana kerättiin ylös ne arvot, jotka kaikki työntekijät tunnistivat perhekotitoimintaa ohjailevina tekijöinä. Pohdinnoissa päästiin yksimielisyyteen siitä, että Haapalan perhekodin laatu lähtee näiden arvojen toteuttamisesta. Työyhteisö kokee, että ilman yhteistä ideologiaa ei voida myöskään tehdä laadukasta perhekotityötä. Seuraavassa esitetään lyhyesti Haapalan perhekodin työtä ohjailevat arvot.

Yhteisöllisyys. Toiminnassa yhteisöllisyys näkyy siinä, että jokaisella yhteisön jäsenellä on mahdollisuuksia vaikuttaa yhteisön asioihin. Toisaalta jokaisella on myös vastuita ja velvollisuuksia hoidettavanaan. Yhteisöllisyyden luonnollisena edesauttajana ovat työntekijöiden keskinäiset perhesuhteet. Saapuessaan perhekotiin lapsi otetaan perheen jäseneksi. Yhteisöllisyyden avulla perhekodista saadaan koti kaikille sen jäsenille.

Yksilön kunnioittaminen. Yhteisöllisyyden vastapuolena perhekodissa kunnioitetaan yksilöitä ja heidän yksityisyyttään. Ennen päätöksen tekoa lapsen ottamisesta perhekotiin pyritään varmistamaan, että Haapalan perhekoti on tarkoituksenmukainen paikka kyseiselle lapselle ja että perhekodissa on riittävät taidot ja valmiudet vastata lapsen erityistarpeisiin. Ei ole syytä olettaa perhekodin olevan automaattisesti soveltuva paikka kaikille lapsille. Yksilön ja/tai jo yhteisössä olevien jäsenten kannalta saattaa olla parempi kieltäytyä uuden lapsen ottamisesta.

Jokaista yhteisön jäsentä kohdellaan tasavertaisena ja hänen minuuttaan tuetaan. Lasta tuetaan löytämään omat vahvuutensa ja kehittämään itseään niissä taidoissa, joita tarvitaan elämän hallintaan mm. huolenpitoa itsestä ja ympäristöstä. Lasta tuetaan myös niissä asioissa, joista lapsi on itse kiinnostunut. Jokaisen lapsen ei tarvitse esim. valita harrastustaan liikunnan parista, jos ei niin tahdo.

Mieluisa ja toimiva työympäristö. Toimintaympäristössä pyritään tarjoamaan sellaisia virikkeitä, jotka tukevat lapsen luontaista halua liikkua. Tähän tarkoitukseen on perhekodille hankittu mm. trampoliineja ja rakennettu uima-allas. Pihapiirissä

voi myös pelata erilaisia pelejä ja se mahdollistaa monenlaiset pihaleikit. Jokaisella lapsella on henkilökohtaiset polkupyörät, sukset ja luistimet.

Kaikille lapsille luodaan oma tila, jossa hän saa itse hallita omaisuuttaan ja hänellä on myös oikeus päättää ketä huoneeseensa kulloinkin haluaa päästää. Lapsi saa olla mukana päättämässä huoneensa sisustamisesta. Lapsen tulee pitää oma tilansa siistinä kykyjensä mukaan ja siivota se säännöllisesti. Lapsille opetetaan toisten henkilökohtaisen tilan kunnioittamista.

Biologisen vanhemmuuden arvostaminen. Lapsi on perhekotiyyhteisön jäsen, jolla on oikeus myös omaan biologiseen perheeseensä. Lasta tuetaan yhteyden pitoon hänelle tärkeisiin ihmisiin. Lapsi saa kutsua läheisiään perhekotiin ja hänen olemisensa biologisten vanhempien kanssa ja heidän luonaan mahdollistetaan. Perhekodin ilmapiiri pyritään saamaan sellaiseksi, että perhekodin aikuiset eivät anna biologisille vanhemmille ja muille sukulaisille ja lapsen läheisille sellaista kuvaa että heidät korvataan ja ettei lapsi tarvitsisi heitä.

Lapset kutsuvat usein perhekodin aikuisia äideiksi ja isieiksi. Tämän asian puhuminen biologisten vanhempien kanssa ja heidän mielipiteensä huomioiminen on tärkeää kaikille osapuolille. Biologisten vanhempien kanssa pyritään luomaan sellaiset suhteet, että kaikki aikuiset ovat samalla puolella lapsen näkökulma ensisijaisesti huomioiden. Haapalan perhekodissa työntekijät kokevat onnistuneensa hyvin tässä pyrkimyksessä. Lapsille kerrotaan, että he saavat välittää vanhemmistaan.

Aidon kiintymyssuhteen rakentaminen ja tukeminen. Monet sijaishuollossa olevat lapset ovat jääneet vaille hoivaa ja huolenpitoa. Heille on tavallista, että heillä on kiintymyssuhdehäiriöitä. He eivät pidä itseään hoivan arvoisina, eivätkä osaa välittää itsestään tai toisista. Perhekodissa tehdään tietoisesti töitä, jotta lapset kykenisivät vastaanottamaan huolenpitoa ja heidän toivotaan aidosti kiintyvän perhekotiyyhteisön muihin jäseniin. Sijoituksen päätyttyä lapset ja nuoret ovat tervetulleita perhekotiin ja heihin pidetään yhteyttä. Tämän arvon toteutuminen näkyy Haapalan perhekodissa siten, että puolin ja toisin osallistutaan erilaisiin perhejuhliin.

Ammatillisuus. Haapalan perhekodin työntekijät omaavat paljon kokemusta sijais-
huollossa työskentelystä. Suurimmalla osalla henkilökuntaa on alaan sopiva koulu-
tus. Kaikkien työntekijöiden osaamista ja tietoja ylläpidetään lisäkoulutuksilla.
Työyhteisön jäsenet osallistuvat ryhmämuotoiseen työnohjaukseen. Työnohjausta
on mahdollisuus saada tarvittaessa myös yksilöllisesti. Työntekijöiden ammatilli-
suus auttaa heitä refleктоimaan omaa toimintaansa. Ammatillisuuteen kuuluu myös
kyky irrottautua toisinaan perhekodin toiminnasta.

*Pyrkimys kasvattaa lapsista osallistuvia, elämäänsä tyytyväisiä yhteiskunnan jä-
seniä.* Haapalan perhekodissa toivotaan kasvatus- ja hoitotyön tuloksena lapsista
kasvavan osallistuvia, elämäänsä tyytyväisiä yhteiskunnan jäseniä. Tämä tehtävä on
vaativa ja perhekotitoiminnan vaikutusta tämän päämäärän täyttymisessä on vaikea
arvioida. Jonkinlaisina arvon toteutumisen mittareina perhekodissa on katsottu
mm. sitä kuinka lapsi kykenee opiskelemaan ja tekemään töitä.

8.4 Työn luotettavuudesta ja eettisyydestä

Toimintatutkimuksellisesti toimittaessa saatetaan helposti kadottaa tutkimuksen
alkuperäinen perspektiivi ja tutkija samaistuu liikaa kohteeseensa. Toisaalta tämän
samaistumisen myötä toteutuu toimintatutkimuksen onnistumisen edellytys. Edelly-
tyksenä voidaan pitää tutkittavan toiminnan tulemistä tutkimukseksi ja tutkimuksen
toiminnaksi (Eskola & Suoranta 2000, 222.) Katson erityisen tärkeäksi sen, että
pystyn toisinaan samaistumaan hoitamiini lapsiin. Tämän työn tekeminen oli edis-
tysaskel pyrkimyksessä samaistua perhekodin lapsiin ja tutustumisesta heidän aja-
tuksiinsa.

Toimintatutkimuksen validiteetin eli pätevyuden tekee hankalaksi se, että tulkinnat
rakentavat sosiaalista todellisuutta. Siksi on mahdotonta tavoittaa sitä ”todellisuut-
ta” uudelleen, johon väitteitä verrataan. Reliabiliteetti eli ominaisuus, joka osoittaa
sen missä määrin käytetyllä mittarilla voidaan tutkittavaa ominaisuutta tutkia lu-
tettavasti, taas on mahdoton, koska toimintatutkimuksella pyritään muutoksiin eikä

niiden välttämiseen. Saman tuloksen saavuttaminen uusintamittauksilla on siis toimintatutkimuksen pyrkimyksen vastaista. (Heikkinen & Syrjälä 2006, 148.)

Tätä opinnäytettä tehtäessä minua on mietittänyt mukana olleiden lasten lastensuojelun tausta ja tarkoitus suhteessa tutkimuksellisuuteen. Lapset ovat erityisen suojelun alla ja heidän mukaan ottamiseen tutkimuksessa pyysin lupaa heidän biologisilta vanhemmiltaan. Opinnäytetyön luonteen vuoksi tavoiteltaessa parempaa elämisen tasoa perhekoti yhteisössä saatoinkin ottaa lapset mukaan. Tutkittaessa esim. lasten syitä olla lastensuojelussa, eettinen kynnys ottaa heidät mukaan, olisi paljon korkeampi. Jätin opinnäytetyöstä kaikki lasten tunnistamista helpottavat tiedot pois.

Mäkisen tutkimusetiikasta kertovassa kirjassa todetaan, että lapset asettavat tutkimukselle suuria haasteita. Heitä ei kuitenkaan tule sulkea tutkimuksen ulkopuolelle, koska tällöin heidän ongelmansa jäävät selvittämättä eivätkä epäkohdat tule korjatuiksi. (Mäkinen 2006, 64–65.) Lasten oikeutta tulla kuulluksi ja nähdyksi korostetaan YK:n yleissopimuksessa lasten oikeuksista. Siksi lasten osallistumista tutkimuksiin on perusteltua paitsi eri tieteiden, myös lasten itsensä näkökulmasta. Lasten tutkimukseen osallistumiseen tarvitaan huoltajan tai muun laillisen edustajan lupa, koska oletetaan, että lapsilla ei ole täyttä kykyä tehdä päätöstä osallistumisestaan. Kun tutkimukseen on saatu lupa huoltajalta, on lopullinen suostumus pyydetävä lapselta itseltään. Vapaaehtoisuuden periaatteen on toteuduttava. (Kuula 2006, 147–153.)

9 POHDINTAA

Tehdessäni tätä opinnäytetyötä pidin lasten mielipiteen huomioimista tärkeänä, mutta sen selvittäminen ja esiin tuominen oli haastavaa. Opinnäytetyön kirjoittaminen ja tiedon hankkiminen siihen olivat kuitenkin suuremmilta osiltaan antoisaa. Pidän itseäni enemmän käytännön toimijana kuin tutkijana, mutta huomasin tempautuvani mukaan kirjoitustyöhön. Työn ja laatukäsikirjan ensimmäisen version valmistuttua, tahdon hetkeksi pysähtyä ja vain nauttia perhekodissa tekemäni työn

parhaimmasta annista eli lasten kanssa olemisesta. Tarkoitukseni on vain olla läsnä heille ja unohtaa hetkeksi kaikki toiminnan laadun pohtiminen. En halua viestittää ettei laatutyö mielestäni ole tarpeellista, mutta se tulee järjestää ja tehdä siten, ettei itse lastenhoitotyön laatu kärsi esimerkiksi siksi, että aikuiset käyttävät hoito- ja kasvatustyöhön tarvittavan ajan laadun kehittämiseen. Haapalan perhekodissa tul- laan jatkossa kiinnittämään huomiota laadunhallintaan siten, että se on sopivassa suhteessa muuhun työhön verrattuna ja sen tarkoituksena on toiminnan kehittämi- nen.

Tämän raportin tekstiosuuksien ajoittainen epäloogisuus ja ajatusten katkonaisuus johtuu pitkälti mielestäni siitä, että olen tätä kirjoittaessani elänyt perhekoti yhteisön arkea. Toisinaan olen hyödyntänyt lyhyitäkin aikoja kirjoittamisessa. Olen muun muassa istunut iltaisin kirjoittamassa muutaman tunnin pätkissä lasten nukkumaan menon jälkeen. Olen pyrkinyt merkitsemään lähteeni huolellisesti, mutta jo melko paljon karttunut kokemukseni lastensuojelusta aikaansai kirjoittamisessa ajoittain tunteen, etten osannut sanoa, mistä olen jonkin tiedon saanut tai omaksunut. Olen työskennellyt useiden vuosien ajan perhekodissa ja kasvanut ikäni lastensuojelun läsnä ollessa, johtuen vanhempieni harjoittamasta sijaisvanhemmuudesta. Tahto- mattani olen saattanut sortua tässä raportissa Vilkan ja Airaksisen (2003, 20) kir- jassaan mainitsemaan tietämättömyydestä johtuvaan viittausvirheeseen eli toisin sanoen olen kertonut omina toisten ajatuksia. Olen kuitenkin pyrkinyt minimoi- maan tämän kiinnittämällä asiaan huomiota.

Opinnäytetyön teoriaosuuden sisällön jakautumiseen perhekotitoimintaan ja lasten aitoon kohtaamiseen on syynä oma asemani perhekodissa. Toimiessani toisena yrit- täjänä perhekodissa minun on omattava tietoa mm. laadunhallinnasta ja kilpailu- tusmenettelyistä. Toisaalta kaikista tärkeimpänä tehtävänäni perhekodissa koen lasten hoitamisen ja kasvattamisen. Koen etten voi tässä tehtävässäni onnistua pyr- kimättä luomaan aitoa suhdetta lapsiin. Työni vaikutus lapsiin lähtee tavastani olla vastavuoroisesti heidän kanssaan. Tätä haluan viestittää myös opinnäytetyön rapor- tin alkuun valitsemallani kappaleella, jossa esitetään sata lasta tarkoittavaa sanaa. Uskon, että se kuinka lapsiin nyt suhtaudun vaikuttaa heihin läpi koko heidän elä- mäsä. Listan viimeinen sana rakas on se, jollaiseksi jokainen lapsi ja jokainen

meistä haluaa ja tarvitsee itsensä tuntea. Teoriaosuuden toisistaan etäällä olevat aiheet ja sisältö ovat valikoituneet siitä käsin, minkä ajattelen työssäni tärkeimmiksi hallita.

Tämä opinnäytetyö ja sen tuotoksena syntynyt Haapalan perhekodin laatukäsikirja ovat yhden perhekodin tarpeeseen tehtyjä. Niissä heijastuu yhden yhteisön ja sen sisällä olevan työyhteisön ajattelu, arvopohja ja käsitys laadukkaasta perhekotitoiminnasta. Yhteisön yhtenä jäsenenä ja opinnäytetyötä vaille valmiina sosionomina työ vastasi hyvin minun tarpeeseeni. Opinnäytetyö on syntynyt tässä ajassa ja tulkintani kautta, eikä se pyri antamaan mallikuvaa, siitä millainen on kaikilla mittareilla mitattuina laadukas perhekoti.

Tämä opinnäytetyö ei ole varsinainen tutkimus, mutta siinä ja sen toteuttamisessa näen paljon yhtäläisyyksiä laadulliselle tapaustutkimukselle, jossa tutkija osallistuu tutkittaviensa toimintaan. Asemani perhekotiyhteisössä vie pohjaa objektiivisena tutkijana olemiselta. Perhekodin arjessa en voi enkä halua olla vaikuttamatta ja osaltani myös puuttumatta sen yhteisön jäsenten elämään ja arkeen. Koen olevani oikeassa paikassa siinä, että voin tuoda julki yhteisömme käytäntöjä ja arvoja. Voin myös tehdä näkyväksi Haapalan perhekodin toimintaa, jotta yhteistyötahojen on helpompi arvioida meitä omista tarpeistaan ja intresseistään nähden. Toimintatutkimuksen kaltaisesti toteutetussa reflektiivisten toimijoiden yhteistyön tuloksena syntyneessä työssä luotettavuuden ja eettisyyden toteutumista on tarkasteltava toisella tavalla kuin perinteisesti laadullisessa tai määrällisessä tutkimuksessa. Reflektiivisen käytännön näkökulmasta myös tutkittavat näyttäytyvät tutkimuksen tekijöinä. Toimintatutkimuksen luonteeseen kuuluu, että siihen osallistuneiden anonymiteettia on vaikea suojella. (Eskola & Suoranta 2000, 222–223.)

Keksiessäni tavan hyödyntää plussa- ja miinusvihkoa pidin sitä hyvänä ajatuksena. Lasten ja nuorten palautteita purkaessani huomasin heidän arviointinsa keskittyvän lähinnä meidän aikuisten toimintaan, vaikka tarkoitus oli kerätä palautetta heiltä myös perhekodin olosuhteista ja ympäristöstä. Oletettavasti lasten palautteen antoa ohjaili se, millaista palautetta he ovat itse tottuneet käytetyllä välineellä saamaan, mutta monet palautteista olivat kuitenkin rehellisiä, osuvia ja ajatuksia herättäviä.

Vaikka aikuinen saattaa itsekin joskus tietää toimivansa hieman kyseenalaisesti jossakin tilanteessa, niin enemmän ja paremmin se realisoituu lapsen antaman palautteen kautta. Tästä esimerkkinä mm. miinusta siitä, että lapsi kokee saaneensa perhekotiin tullessaan liian vähän opastusta vallitsevista tavoista mm. siitä, että lähes joka arki aamu syödään puuroa. Monta huomautusta tuli lapsilta myös siitä, että aikuinen opastaa lasta toimimaan toisin kuin itse tekee.

Lasten kanssa käyttämäni tiedonkeruumenetelmä mahdollisti hauskaasti asettumisen toisen rooliin ja oli toden näköisesti kaikkien osapuolten ajattelua avartavaa. Vaikka lasten antamista palautteista monet tuntuivat koskevan ”pikku-juttuja” esim. dvd:een katselua tai iltatoimissa avustamista, ne ovat lapselle merkittäviä asioita, joiden keskellä hän elää tässä ja nyt. Huomion arvoinen asia on, että lapset eivät kuvittele aikuisten muuttavan toimintaansa välttämättä lainkaan heidän haluamaansa suuntaan. Lapsille on kuitenkin tärkeää, että he voivat turvallisesti tuoda esiin myös oman aikuisen mielipiteestä poikkeavan kantansa. Varsinkin perhekodin nuorilta palautteen kerääminen toisella tavalla olisi todennäköisesti ollut hedelmällisempää. Heille on kerrottu, että halutessaan he voivat kertoa toiminnastamme omille sosiaalityöntekijöilleen. Nuoret ovat hyödyntäneet silloin tällöin tätä mahdollisuutta. Minusta vaikuttaa siltä kuin nuoret kokisivat suoran palautteen antamisen meille hieman hankalana ja tukalana. Saattaa olla, että he pelkäävät loukkaavansa meitä. Tässä suhteessa perhekodillamme on mietittävää ja tavoiteltavaa, jotta saisimme käyttöön sellaisen palautteen hankinta tavan, jonka avulla nuoret sitä aidosti voisivat antaa. Toki nuoret niin kuin muutkin tahot, joiden kanssa toimimme antavat ajoittain suoraa palautetta toiminnastamme. Perhekodin aikuiset kokevat reaaliajassa tulevan palautteen esim. lasten vanhemmilta olevan merkki hyvistä ja toimivista suhteista.

Ymmärrän tässä tekeväni tulkintaa, mutta toisaalta lasten ja nuorten palaute, vaikkakin he varmasti ottivat meidän tavastamme antaa heille palautetta mallia, saattaa kertoa myös siitä, että esim. sijaishuollon valtakunnallisissa suosituksissa painotettu prosessien hallinta rakenteisiin huomion kiinnittämisen sijaan, on myös itse sijaishuollossa oleville tärkeää. Lapsi kokee tärkeäksi sen kuinka hänen kanssaan ollaan ja kuinka häntä kohdellaan. Todennäköisesti lapsi pitää myös esim. perhekodin

tarjoamista virikkeistä, mutta ne eivät ole hänelle tärkeintä, eivätkä ne nouse esille pohdittaessa sitä, mistä he perhekodissa pitävät tai eivät pidä. Lasten ja nuorten antamista miinuksista ja plussista nousi asioita, joita meidän perhekodin aikuisten on hyvä miettiä toimiessamme heidän kanssaan arjessa. Osa plussista ja miinuksista olivat sellaisia, että niiden irrottaminen tilanteesta, jossa ne annettiin, tuntui taval- laan muuttavan palautteen sisältöä. Osaksi myös oman itseni puolustamiseksi on tässä todettava, että aina lapsen kokemus epätasa-arvosta ei ehkä ole realistinen. Se mitä kultakin lapselta sallitaan, on suhteessa lapsen omaan käytökseen. Huomi- oitavaa on myös se, että perhekodin aikuisten omilla biologisilla lapsilla ei ole mui- ta äitejä ja isiä, joten heidän on saatava kaikki tarvitsemansa kiintymys ja hoiva biologisilta vanhemmiltaan, toisin kuin perhekotiin sijoitetuilla lapsilla.

Opinnäytetyön tuotoksena syntyneen laatukäsikirjan nimi juontaa työnohjaajamme ideaan, kun työnohjauksessa pohdimme, kuinka lapsista toisinaan välittyy se, että he pitävät meistä aina silloin, kun tiedossa on jotakin tylsästä arjesta poikkeavaa esim. kylpyläloma tms. Hoidettavanamme ollut lapsi tokaisi kerran tuskastuneen oloisena arkeen tylsistyneenä: ”Tylsää, kun meillä ei aina ole kivaa!” Meillä ei aina ole kivaa kuvaa myös ajoittaista tunnetta opinnäytetyötä tehdessäni. Laatukäsikir- jan ulkomuodon ja sisällön haluttiin olevan selkeä, yksinkertainen ja riittävän lyhyt, jotta asiasta kiinnostuneen on helppo saada kuva Haapalan perhekodin puitteista, toiminnasta ja arvoista. Perhekodin työntekijät olivat yhtä mieltä siitä, että laatukä- sikirjasta tulee jättää pois sellainen tieto ja materiaali, joka turhaan pidentää tai vaikeuttaa sen lukemista. Tästä syystä laatukäsikirjassa on pyritty käyttämään mm. selkeää ei-ammattikieltä. Halusimme laatukäsikirjan, joka on meidän omamme. Tämä on yhtenä syynä siihen, ettei sen tekemisessä hyödynnetty olemassa olevia laatujärjestelmiä. Valmiit standardoidut mallit vaikuttavat Haapalan perhekodin tarpeeseen myös liian jäykiltä. Lapset haluttiin ottaa mukaan myös laatukäsikirjan tekoon. Lapset ovat osallistuneet laatukäsikirjan kuvittamiseen ja eräs nuori valitsi käytettävän fontin. Laatukäsikirjasta löytyy myös erään lapsen tekemä runo.

Nykyisen kaltainen ammatillinen perhekotitoiminta, jota Haapalan perhekotikin tuottaa kunnille ja kuntayhtymille ostopalveluna on muiden ostopalvelujen tuotta- misen tapaan taas lähtöpisteessä. Laadukkaan, mutta hinnaltaan edullisen palvelun

tuottaminen on vähintäänkin haasteellista. Lähtöpisteessä siinä mielessä, että ostopalvelumalli luotiin edellisen laman kourissa. Se mihin suuntaan tämä lama palvelujärjestelmää ajaa, on vielä osittain näkemättä. Varmaa on kuitenkin, että ostajat harkitsevat taas tarkkaan mihin rahat sijoitetaan. Palvelun laatu, johon tulee kiinnittää huomiota hinnan lisäksi, on kyettävä jotenkin toteamaan. Laman kourissa huono-osaisempien perheiden tilanne usein heikkenee ja varmaa on, että lastensuojelun sijaishuollon palveluita tarvitaan myös jatkossa. Erottuakseen monilukuisen palvelutarjoajien joukosta, on sijaishuoltoyksikön osattava kertoa, miksi tätä palvelua kannattaa ostaa. Lastensuojelun sijaishuollon kilpailuttaminen kaipaa tarkastelemista ja kehittämistä. Nykyisillään kilpailuttaminen ei välttämättä toteuta hyvän laatu-hinta – suhteen saavuttamista. Monesti saattaa käydä niin, että lasta sijoittava sosiaalityöntekijä ottaa automaattisesti yhteyttä hyväksi yhteistyökumppaniksi toteamalleen sijaishuoltopaikkaan. Vaarana tässä on myös se, ettei lapsi saa itselleen parhaiten sopivaa sijoituspaikkaa.

Tässä opinnäytetyössä päätin rajaamisen vuoksi keskittyä keräämään tietoja perhekotiyhteisön jäseniltä. Arvokasta ja työssäni hyödynnettävää tietoa voisi kerätä myös lasten biologisilta vanhemmilta ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiltä. Tällaista tiedon keruuta teemme ajoittain perhekodissa, mutta en ulottanut tämän tiedon hyödyntämistä tähän opinnäytetyöhön. Vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden käsityksiä laadukkaasta perhekotitoiminnasta olisi varmasti myös mielenkiintoista tarkastella.

Jatkotutkimuskohteena tälle opinnäytetyölle ehdottaisin Haapalan perhekodin laatu-käsikirjan käytettävyyden ja toimivuuden arkea tukevana työvälineenä selvittämistä. Vaihtoehtoisesti tai lisänä voisi tutkia arvojen toteutuminen jatkossa ja sitä, onko tämän opinnäytetyön selvityksellä siitä, etteivät sanotut arvot itsestään selvinä näyttäytyä arjessa, arvojen toteutumiselle vaikutusta. Opinnäytetyötä kirjoittaessani löysin viitteitä siitä, ettei sijoitettujen lasten vanhempien ääntä useinkaan kuulu sijaishuoltoa koskevissa tutkimuksissa. Yksi mielenkiintoinen ja haasteellinen tutkimuskohde voisikin olla tutkimus, jossa kartoitettaisiin sijoitettujen lasten vanhempien näkemyksiä lastensa sijoituspaikkojen laadun tekijöistä.

Haluan esittää kiitokseni kaikille koko opiskeluajan tukenani olleille. Opiskelu ja opinnäytetyön tekeminen sai merkityksensä ympärilläni olevilta läheisiltäni.

LÄHTEET

Aarnio, M. 2008. APKL – Laatia lastensuojeluun. [verkkajulkaisu]. APKL ry [viitattu 5.5.2008]. Saatavissa: <http://www.apkl.fi>

Ammatillisten perhekotien liitto ry. 2009. APKL – Laatia lastensuojeluun. [viitattu 19.2.2009]. Saatavissa: <http://www.apkl.fi/>

Antikainen, M. 2005. Sijaishuollon ostopalveluiden hankinta. [viitattu 19.2.2009]. Saatavissa:
http://www.isonetti.net/lastensuojelu/Ostopalveluiden_hankinta_b_130405.pdf

Eonen, T. 2007. Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. [viitattu 19.3.2009]. Saatavissa:
<http://www.sosiaaliporssi.fi/FILE/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-luvulla%20lastensuojelututkimus%202007.pdf>

Eskola, J. & Suoranta J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Forsberg, H. 2000. Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Heikkinen, H. L. T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.). 2006. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Heinonen, K. 2007. Arvokasta lastensuojelua. Pro gradu tutkielma. Kuopion yliopisto.

Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto. 2007. Pride-valmennus ja valinta. [viitattu

9.3.2009]. Saatavissa.

http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/91d9fb004cc4dbe2a447e7d7438526c8/pride_valmennus.pdf?MOD=AJPERES

Holma, T., Outinen, M. & Haverinen, R. (toim.) 1997. Pienet –kohti laatujärjestelmää. Sosiaali- ja terveydenhuollon pienten työyksiköiden ja yksin toimivien ammattihenkilöiden laadunhallinnan keinot. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Holma, T., Outinen, M., Idänpään-Heikkilä, U. & Sainio, S. 2001. Kirkasta ja uudista laadunhallintaa – kehitä laatutalo. Opas sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioille. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Huovinen, T. & Rovio, e. 2006. Toimintatutkija kentällä. Teoksessa Heikkinen, H. L. T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.). Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 2006. Helsinki: Kansanvalistusseura. 94–113.

Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos. 1990-sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Kaija, K. 2009. Vastuuhenkilö. Haapalan perhekoti. Haastattelu 15.2.2009.

Kaipio, K. 1999. Kasvattava yhteisö. Jyväskylä: Gummerus.

Kaipio, K. & Murto, K. 1998. Toimiva yhteisö. Jyväskylä: Jyväskylän Koulutuskeskus Oy.

Karlsson, L. 2001. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. 2. korjattu painos. Helsinki: Oy Edita Ab.

- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka. aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Känkkänen, P. & Laaksonen, S. 2006. Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun Kehittämishjelma. [viitattu 19.3.2009.] Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>
- Laaksonen, S. 2004. Huostaanoton, sijaishuollon ja jälkihuollon laatu. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A.(toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi.
- Leijala, H. 2004. Psykkisesti sairas vanhempi ja lapsi. Teoksessa Söderholm, A., Halila, R., Kivitie-Kallio, S., Mertsola, J. & Niemi, s. (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 176–201.
- Lahden kaupunkiseudun hankintatoimi. 2006. Lasten ja nuorten ympärivuorokautinen perhekoti- ja laitoshoido. Perustieto- ja hinnoittelulomake.
- Lastensuojelun keskusliitto. [viitattu 21.1.2009]. Saatavissa: <http://www.lskl.fi>
- Lastensuojelun käsikirja. Ammatilliset perhekodit. [viitattu 22.1.2009]. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi>
- Lastensuojelulaki 417/2007. Annettu Helsingissä 13.4.2007.
- Mikkola, P. 1997. Laadun aakkoset sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 10. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Mikkola, P. 1999. Laadun elementit sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 14. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Mononen, M. 2007. Hankinnatko hankalia? Perustiedot oikean hankintamenettelyn valintaan. [viitattu 20.2.2009]. Saatavissa: <http://www.juridia.com/sitenews/view/-/nid/8/ngid/3/>

Mäkinen, O. 2006. Tutkimusetiikan ABC. Helsinki: Tammi.

Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.

Outinen, M. & Lindqvist, T. (toim.) 1999. Sosiaali- ja terveydenhuollon laadunhallinta 2000-luvulle. Valtakunnallinen suositus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Stakes & Suomen Kuntaliitto.

Outinen, M., Mäki, T., Siikander, S. & Liukko, M. 2001. Laatu kannattaa – Mikä kannattaa laatutyötä? Selvitys laadunhallinnasta sosiaali- ja terveydenhuollossa. Helsinki: Stakes.

Perhehoitoliitto ry. 2009. Perhehoidon tietopaketti. Mitä perhehoito on? [viitattu 17.2.2009]. Saatavissa: <http://www.perhehoitoliitto.fi/perhehoito/suomessa/1.htm>

Puolimatka, T. 2004. Kasvatus, arvot ja tunteet. Helsinki: Tammi.

Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.). Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi.

Pölkki, P. 2008. Miten lastensuojelun vaikuttavuutta on Suomessa tutkittu? Yhteiskunnallisen tietoarkiston seminaari. [viitattu 9.3.2009]. Saatavissa: <http://retki.stakes.fi/NR/rdonlyres/1C0B1079-7D3C-4681-B6D0-F90837C6ECCB/0/PirjoP%C3%B6lkkiTietoarkisto311008korjattu.pdf>

Riekki, R. 2008. Tämä on laatua meidän talossa. Tapaustutkimus laadun toteutumisesta ammatillisen perhekodin toiminnassa. Pro gradu tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Roos, J. P. (toim.) 2002. Huostaanottokirja. [viitattu 9.3.2009]. Saatavissa: http://www.helsinki.fi/search?q=cache:uktcfDPQTSAJ:www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/huostaanottokirja.pdf+tutkimukset+sijaishuolto+&client=julkinen&lr=lang_fi&ie=iso-8859-1&proxystylesheet=julkinen&site=Kaikki_julkinen&access=p&num=10&output=xml_no_dtd&oe=UTF-8

Rousu, S. & Holma, T. 2003. Lastensuojelupalveluiden hankinta ja tuottaminen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Rousu, S. & Holma, T. 2004. Lastensuojelupalvelujen laadunhallinta. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Saastamoinen, K. 2008. Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Sijaishuollon valtakunnalliset laatukriteerit. 2004. [viitattu 4.2.2009]. Saatavissa: http://www.lskl.fi/tiedostot/folder_7/6hVNNka5.pdf

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. 2003. Selonteko lasten ja nuorten hyvinvoinnista. [viitattu 10.3.2009]. Saatavissa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/lasthyvinvoi/selonteko.pdf>

Sosiaaliportti. 2009. Lastensuojelun käsikirja. Sijaishuolto. Sijaishuollon muodot. Ammatillinen perhekoti. [viitattu 6.3.2009]. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/muodot/ammattillisetperhekodit/>.

SOS-Lapsikylä ry. 2000. Laatuksikirja. Espoo: SOS-Lapsikylä ry.

Stakes. Tilastot ja rekisteri. lastensuojelu. [viitattu 28.1.2009]. Saatavissa:
<http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>

Sosiaalihuoltolaki 710/1982. Annettu Helsingissä 17.9.1982.

Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1994. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä.

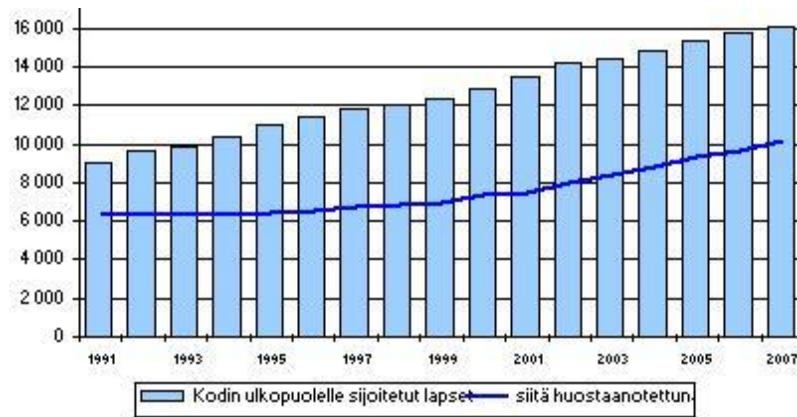
Särkelä, A. 2001. Välittäminen ammattina. Tampere: Vastapaino.

Vilkka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

LIITTEET

LIITE 1

Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret vuosina 1991–2007

Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret viimeisimmän sijoitusperusteen mukaan vuosina 1995–2007

Vuosi	Perhehoito	Laitoshoito	Siitä ammatillisen perhehoidon, perhe-ryhmä kodin ja vastaavan osuus	Muu hoito	Yhteensä	Sijoitettujen 0-17v. osuus vastaa ikäryhmästä %, 31.12.	Huostassa olleita	Siitä tahdonvasteiset
1995	5340	3921	815	1694	10955	0,8	6389	945
1996	5478	4126	951	1770	11374	0,8	6509	989
1997	5679	4646	1123	1511	11836	0,9	6785	1032
1998	5654	4835	1287	1490	11979	0,9	6810	1069
1999	5693	4591	1264	2010	12294	0,9	6946	1120
2000	5776	5011	1541	2074	12861	0,9	7327	1243
2001	5910	5376	1797	2235	13521	1,0	7509	1285
2002	5912	5971	1992	2299	14182	1,0	7991	1395
2003	5738	6302	2184	2340	14380	1,0	8412	1536
2004	5569	6857	2313	2403	14829	1,1	8786	1561
2005	5529	7331	2474	2491	15351	1,1	9295	1760
2006	5594	7646	2566	2534	15774	1,2	9605	1822
2007	5526	8095	2676	2438	16059	1,2	10207	2060

* Aiemmin julkaistuja lastensuojelutietoja on tarkistettu ja päivitetty kuntien antamien korjausten mukaisesti.

PALAUTTEEN KERÄYSLUPA

11.2.2009

Pyydän suostumustanne, että saan kerätä palautetta lapseltanne/lapsiltanne Haapalan perhekodin toiminnasta ja käyttää palautetta opinnäytetyössäni.

Myönnän luvan

Nimen selvennys

SAATEKIRJE

Heinämaalla 11.2.2009

Hei,

Kirjoitan opinnäytetyötäni valmistuakseni tänä keväänä Lahden ammattikorkeakoulusta sosionomiksi. Opinnäytetyöni aihe on Haapalan perhekodin laatukäsikirja. Laatukäsikirja voi toimia mm. eräänlaisena tiedotteena palvelun maksajille ja toimintaamme valvoville tahoille sekä perehdyttämisoppaana mahdollisille uusille yhteistyökumppaneille. Haluaisin kerätä perhekodeissa asuvilta lapsilta tietoa siitä, mitä he ajattelevat Haapalan perhekodin arjesta. Tahtoisin pyytää tähän suostumuksenne, jotta voisin hyödyntää teidän lapseltanne/lapsiltanne saamaani palautetta sekä opinnäytetyöni loppuraportissa että mahdollisesti myös itse laatukäsikirjassa. Loppuraportti sisältää tiedon siitä, kuinka laatukäsikirja syntyi. Ohessa on allekirjoitettava lomake, jonka pyydän palauttamaan osoitteella ja postimerkillä varustetussa kirjekuoressa takaisin minulle.

Kiitos vaivannäöstänne

Terveisin Satu Teräväinen